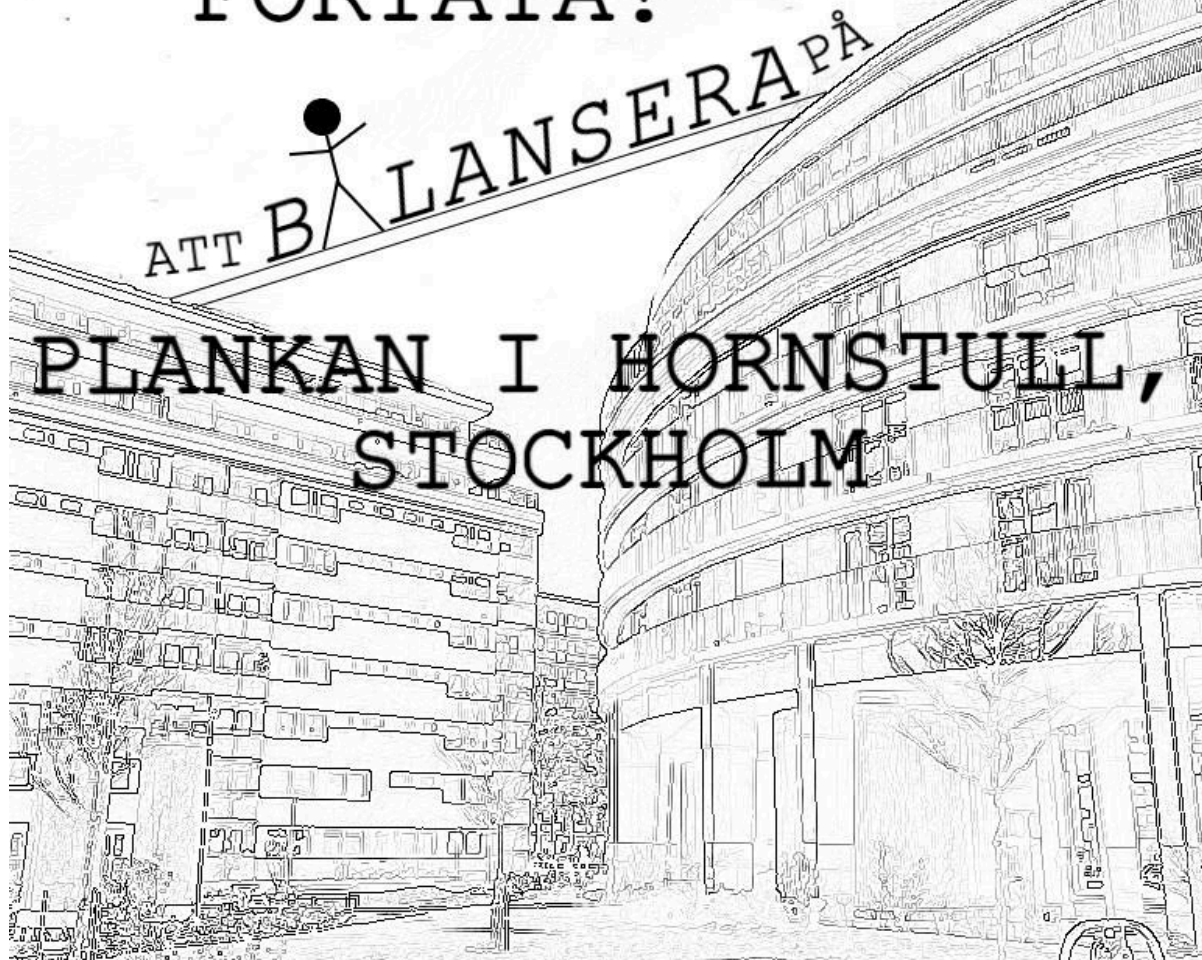


BEVARA ELLER FÖRTÄTA?



Ludvig Granqvist

Examensarbete inom kandidatprogrammet i samhällsplanering

Handledare: Alva Zalar

Institutionen för kulturgeografi och ekonomisk geografi,

Lunds universitet

SGEL 36: VT 2026

Ord: 14964



LUND
UNIVERSITY

Förord

Jag har haft förmånen att ha Alva Zalar som min handledare, tack för goda samtal och råd. Ett stort tack riktas också till “Hyresvärden”, “Arkitekten” och de boende i kvarteret Plankan som ställt upp på intervju och på så sätt möjliggjort arbetet. Till sist vill jag lyfta min familjs stöd, och framförallt mina kursare som förgyllt utbildningen. Tack.

Abstract

Almost a fifth of Sweden's current housing was built in a project called “miljonprogrammet”, which translates into “the million programme”. The morphology for these neighborhoods is a combination of high density and large recreational spaces, where the built intensity is balanced by generous open areas. Since the turn of the latest century, densification of already claimed land has been framed and used as a sustainable strategy in addressing housing shortages. Within this discourse, the open spaces in “the million programme” areas have been labeled as one of the most efficient spaces for this densification, mainly due to the spaces being viewed from a dominant planning perspective as “poorly used” spatial qualities. Simultaneously, Sweden's housing market has become more market-driven according to neoliberal politics. This study examines the phenomena of densification in the context of Plankan, an inner city rental housing complex in Stockholm that was built as part of “the million programme”. Through site analysis, policy review and interviews with residents and project stakeholders, the findings suggest that Plankan’s densification has mostly achieved its main goal: to offer more housing in a central area of Stockholm, as well as making the courtyard safer and more actively used. However in this pursuit, general qualities of the previous housing and courtyard have been overshadowed, as well as some development promises have not been kept. By highlighting the trade offs, hidden mechanisms of densification as an urban development strategy is revealed, such as how the epistemologies of the compact city can obscure or “unmap” the modernist courtyard spaces.

1. Inledning.....	4
1.1 Syfte & frågeställningar.....	5
1.2 Avgränsningar.....	5
1.3 Disposition.....	6
2. Bakgrund.....	6
2.1 Studieområde.....	6
2.2 Plankans relation till Stockholm och Södermalms historia.....	11
3. Fältsöversikt.....	14
3.1 Stadsutveckling, historia & definitioner.....	14
3.1.1 Allmännyttan & miljonprogrammet.....	14
3.1.2 Allmännyttan & miljonprogrammet idag.....	15
3.1.3 Förtätning.....	16
3.2 Förändrade ideal.....	17
3.2.1 Den funktionalistiska staden.....	17
3.2.2 Den blandade, hållbara och levande staden.....	18
4. Tidigare forskning.....	19
4.1 Kris i bostadsfrågan.....	20
4.2 Bostadsgård.....	21
4.3 Att omintetgöra öppna ytor genom den kompakta stadens språk.....	22
5. Teori.....	23
5.1 Det sociala rummet.....	24
5.2 Det offentliga rummet.....	24
5.3 Den rumsliga triaden.....	26
6. Metod.....	27
6.1 Metodologi.....	28
6.2 Forskningsdesign.....	28
6.3 Datainsamlingsmetoder.....	29
6.3.1 Dokumentstudie.....	29
6.3.2 Observationer.....	30
6.3.3 Intervjuer.....	31
6.4 Tematisk analys.....	32
6.5 Metodreflektion.....	33

7. Analys.....	34
7.1 Det fysiska och använda rummet.....	34
7.1.1 Bevarande & förtätning.....	34
7.1.2 Tillgänglighet.....	36
7.1.3 Förluster?.....	37
7.2 Det planerade rummet.....	39
7.2.1 Projektets framväxt.....	39
7.2.2 Motivering.....	40
7.2.3 Möjliggörande faktorer.....	40
7.2.4 Fysiska krav.....	41
7.2.5 Visionen.....	42
7.3 Det levda rummet.....	45
7.3.1 Innergården före.....	45
7.3.2 Under förtätningen.....	46
7.3.3 Innergården efter.....	47
7.3.4 Det nya huset.....	48
7.4 Den sociala produktionen av offentliga rum.....	48
7.4.1 Plankans sociala rum.....	49
7.4.2 Plankans innergård som offentligt rum.....	49
7.5 Slutsatser.....	51
8. Diskussion.....	52
8.1 Förtätning som strategi.....	52
8.2 Förlorade kvaliteter.....	52
8.3 Ökad trygghet.....	53
8.4 Vems mark?.....	54
8.5 Utvecklingen av bostadspolitiken.....	55
8.6 Inom räckhåll för förtätning.....	56
8.7 Framtida forskning.....	56
9. Reflektion.....	57
Figurer.....	58
Referenser.....	59
Appendix.....	63

1. Inledning

I Vision 2040 etablerade Stockholms stad (2016) målet att 140 000 bostäder ska byggas mellan 2010 och 2030. Bostadsbrist har historiskt mötts genom att städer expanderat utåt vilket lett till att stora delar värdefull natur- och jordbruksmark gått förlorade (SKL, 2015). Men idag är trenden att flytta till centrala delar av städer stor samtidigt som tillgänglighet blivit en allt viktigare aspekt för ett liv i staden. Bland annat värderas närhet till kollektivtrafik högt, även att kunna gå eller cykla till arbete och närliggande service (Stockholms stad, 2017). I och med utvecklingen har det blivit vanligare att byggnader byggs inåt i städer, närmare sagt förtätas. Förtätning kan beskrivas som en process där exploateringsgraden inom ett område ökar och är en strategi där “underutnyttjade ytor” inom den befintliga staden tas i anspråk, hellre än att staden glesas ut (Boverket, 2016). Däremot har förtätning kritiserats för att tränga undan och osynliggöra befintliga kvaliteter i stadsmiljön. Exempelvis har strategin använts i miljonprogramsområden, vilket lett till att stora friytor och gemensamma gårdar som utgjorde viktiga delar av den ursprungliga planeringsidén kompromissats bort (Zalar & Pries, 2022). Tidigare forskning har ofta behandlat förtätning av antingen innerstaden eller förtätning av miljonprogram som separata fenomen. Följande studie tar istället utgångspunkt i kvarteret Plankan i Hornstull på Södermalm, vilket är ett miljonprogramsområde beläget i Stockholms innerstad, för att undersöka vad som händer när två planeringsideal möts. Genom fallstudien visas även hur förtätning relaterar till förändringar i svensk bostadspolitik, planeringsideal och synen på stadens rumsliga och sociala funktioner.

1.1 Syfte & frågeställningar

Studien syftar därmed till att undersöka hur förtätning används som stadsutvecklingsstrategi för att lösa sociala utmaningar och den samtida bostadskrisen. Henri Lefebvres teori om “sociala produktion av rum” och det tillhörande konceptet “den rumsliga triaden” kommer att användas för att analysera vilka konsekvenser som medförs när offentliga innergårdar förtätas. Mot bakgrund av förtätningens inneboende motsägelser, är målet att även studera vilka avvägningar som görs i praktiken, utifrån det särskilda fallet om miljonprogrammet Plankan i Stockholms innerstad. Följande frågeställningar kommer att bidra till att besvara syftet:

Hur har förtätningen förändrat Plankans innergård rent fysiskt, funktionellt och användningen av den?

Vilka avvägningar gjordes och hur hanterades konflikterna?

På vilka sätt upplever de boende förändringarna i vardagsmiljön och hur speglar de ambitionerna med förtätningen?

1.2 Avgränsningar

Fallstudien fokuserar på förtätningen av miljonprogramsområdet Plankan på västra Södermalm i Stockholm. Kvarteret ingår därmed i riksintresset för Stockholms innerstad. Analysen avgränsas till de personer och aktörer som var direkt involverade i eller berörda av projektet. Bland annat de boende, Stockholms stad som äger marken, och det allmännyttiga bostadsbolaget Svenska Bostäder som hyr och förvaltar husen i kvarteret (Stadsbyggnadskontoret, 2004 a). Studien tar även upp tidigare forskning om förtätning av miljonprogramsområdet Rosengård i Malmö, för att förstå vilka förutsättningar av fenomenet som är unika för Plankans fall. Studien ramar in i en bredare stadsutvecklingspolitik, då förtätning undersöks kritiskt som en hållbar stadsutvecklingsstrategi i lösandet av bostadsbrist.

1.3 Disposition

Uppsatsens första delar introducerar ämnet förtätning, studiens syfte och området Plankan. Nästa avsnitt ger en kunskapsöversikt i två delar. Där ena delen är en fältöversikt om relevanta begrepp och svensk stadsutvecklingshistoria knuten till Plankan, medan den andra berör forskningen om översikten. Därefter presenteras Henri Lefebvres teorier vilket lägger grunden för tolkandet av det insamlade materialet, som följs upp av en metoddel där studiens genomförande och metodologiska ansats beskrivs. I uppsatsens sista avsnitt presenteras studiens empiri och analys enligt "den rumsliga triaden", för att till sist lyftas till en mer generell nivå i diskussionsdelen där jämförelser med den tidigare forskningen dras.

2. Bakgrund

Följande del presenterar studieområdets historia, karaktär, förtätningsprocess och betydelsen av dess lokalisering i Stockholms innerstad.

2.1 Studieområde

Kvarteret Plankan ligger i Hornstull på västra Södermalm och byggdes mellan 1964 och 1968 som en del av miljonprogrammet (Stockholms stad, 2016). Området ritades av arkitekten Lars Bryde för Svenska Bostäder (Stadsbyggnadskontoret, 2004 a). Bebyggelsen består av ett storskaligt och rektangulärt kvarter i fem till sju våningar som omsluter ett av innerstadens största sammanhängande gårdsrum, på cirka 115 x 75 meter (Stadsbyggnadskontoret, 2004 b). Innergården uppfördes på ett terassbjälklag ovanpå ett tvåplans garage och planerades av Sylvia Gibson som en gemensam vistelseyta med tydligt funktionsindelade zoner för lek, rekreation och rörelse, se figur 1 (Stadsbyggnadskontoret, 2004 a; Digitalt museum, 2026).

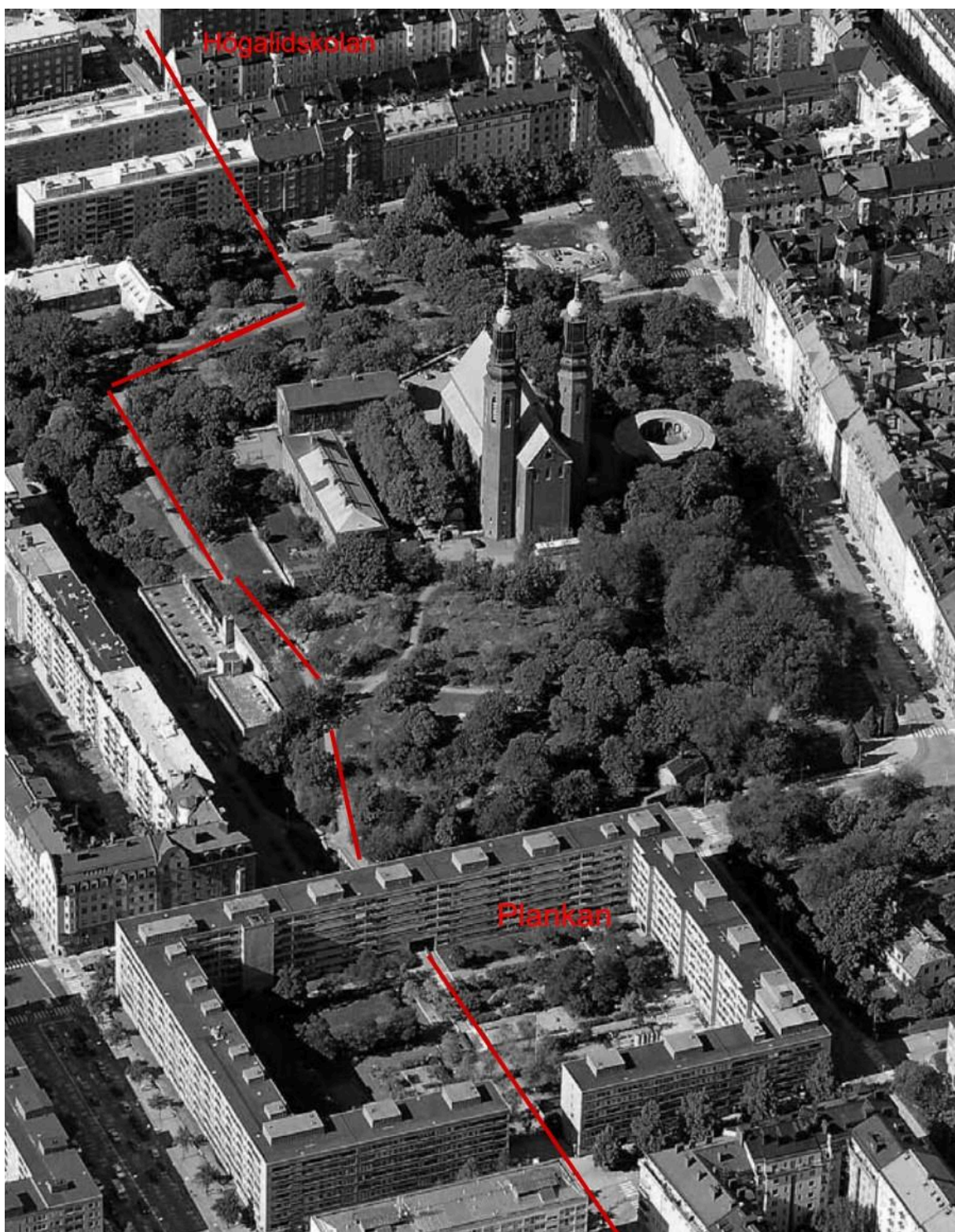


Figur 1. Den ursprungliga gården. Källa: FÖRENINGEN SÖDERMALM (2012).

Den tidigare gården hade en öppen karaktär, där gångstråken separerade ytan i olika dimensioner med gräsytor, lekplats, planteringar och en plaskdamm (Stadsbyggnadskontoret, 2004 b). Ett av de mest centrala inslagen i gårdens planering är det trafikseparerade gångstråket som löper genom kvarteret och kopplar samman omgivande stadsdelar med Högalidsskolan. Denna s.k “fria skolväg” var ett uttryck för ambitionen att skapa trygga rörelsemönster för barn, avskilda från biltrafik, se figur 3 (Forsell, 2010). Det äldre huset rymmer drygt 300 lägenheter och olika kommersiella lokaler i bottenvåningarna (Stadsbyggnadskontoret, 2004 a). Husets södra sida angränsar till Hornsgatan som är en av de mest trafikerade gatorna i Stockholm (se figur 2) och en majoritet av lägenheternas balkonger vetter mot gårdssidan.



Figur 2. Plankans södra sida, med kommersiella butiker i botten och Hornsgatan till vänster.



Figur 3. Plankan ovanifrån. Den “fria skolvägen” (markerad i rött) sträcker sig genom innergården.. Källa: Gunnar Lantz (1967). Bearbetad av författaren

År 2003 gavs en markanvisning för att skapa nya bostäder på innergården och ovanpå de befintliga husen (Stockholms stad, 2016). Projektet syftade till att bryta den storskaliga strukturen, rusta upp gården och samtidigt bidra till stadens bostadsförsörjning (Stadsbyggnadskontoret, 2004 a). Efter en lång genomförandeprocess stod projektet färdigt 2024, då ett nytt cirkulärt bostadshus uppfördes på innergården tillsammans med radhus-påbyggnader om två våningar på den norra delen av det befintliga huset, se figur 4. Totalt tillkom 92 nya hyreslägenheter, men till en betydligt högre kostnad än ursprungligen beräknat (Svenska bostäder, u.å; Malmcrona, 2024).

Projektet utmanades av protester från boende, skönhetsrådet, enskilda privatpersoner och organisationer som överklagade ärendet upp till Mark- och miljööverdomstolen, men utan framgång. I och med att konstruktionen även byggdes ovanpå ett garage, som har tunnelbanans röda linje därunder, uppstod tekniska svårigheter. Byggprocessen blev därför komplex, utdragen och kostnadsökningar ledde till att byggnationen stundvis stod stilla. För att slutföra projektet behövde Stockholms stad bidra med ytterligare ekonomiska medel (Nollin, 2023).



Figur 4. Till höger i bild är det nybyggda huset. Till vänster är det äldre huset med tillbyggnaden ovanpå.

2.2 Plankans relation till Stockholm och Södermalms historia

Under efterkrigstiden fanns en stark framtidstro i stadsplaneringen där bilen och utbyggnaden av tunnelbanan möjliggjorde en rumslig expansion av Stockholm. Miljonprogrammets bostadsområden byggdes som mest i utkanten av staden enligt principer om funktionsseparering, god tillgång till service och närhet till grönområden. Dock genomfördes även modernistiska omdaningar i delar av innerstaden, där bland annat båghusen vid Årstaviken, kvarteret Linjalen och Plankan utgör exempel. Till skillnad från resterande Hornstull som byggdes som en 1800-talets kvartersstad med mindre fastigheter, tät kvarter struktur och funktionsblandning, representerar Plankan ett undantag, med större lägenheter och mer enhetlig gestaltning. Kvarteret ingår i ett större stadsbyggnadssammanhang tillsammans med både kvarteret Draken (se figur 5) och Mullvadsberget längs Hornsgatan, som uppfördes med samma ideal (Stockholms stad, 2019).

Sedan slutet av föregående sekel har Stockholms växt både genom att byggas inåt och utåt. I Stockholm finns det områden med olika exploateringsgrad beroende på låg eller hög täthet, vilket skapar olika förutsättningar för vidare bebyggelse (Stockholms arkitekturpolicy, 2021) (se figur 6 och 7). Förtätning i Stockholm har främst gjorts på två sätt. Det första: när mark frigjorts då industrier lagts ner och vägar och kraftledningar lagts i tunnel, och det andra: genom att bebygga inom redan ianspråktaga områden (Stockholms stad, 2019). Plankan är ett exempel på både det förstnämnda, då det ursprungliga huset byggdes på gammal industrimark (se figur 8), och det sistnämnda, då nybyggnationen av innergården gjordes i ett redan byggt kvarter.

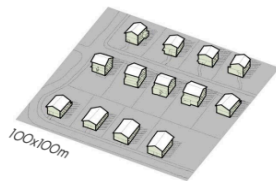
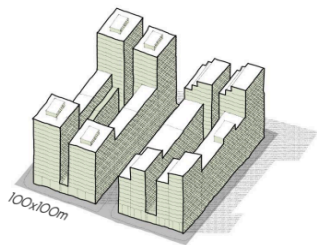


Figur 5. Kvarteret Draken, byggt under samma tid fast på andra sidan Hornsgatan. Källa: Svenskfast (2024)

I Stockholm finns områden med både hög och låg täthet med olika stadsbyggnadskvaliteter. Här två exempel:

Hög täthet: Hagastaden, 11–17 våningar, motsvarar ca 60 000 kvadratmeter byggnad på markyta om 100 x 100 m

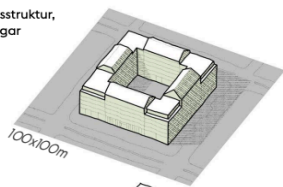
Låg täthet: Enskede, 2 våningar, motsvarar ca 2 000 kvadratmeter i byggnader på markyta om 100 x 100 m



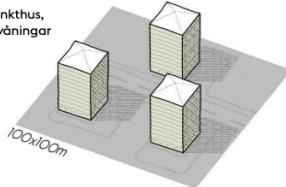
Samma antal kvadratmeter kan formas olika.

Här illustreras fyra exempel på hur 10 000 kvadratmeter byggnad kan fördelas olika på samma markyta:

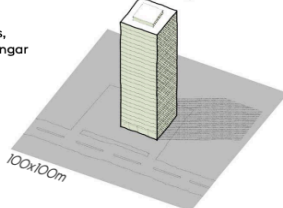
Kvartersstruktur, 6 våningar



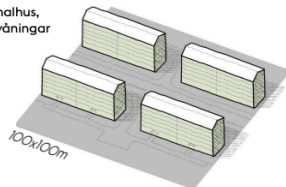
Punkthus, 11 våningar



Höghus, 25 våningar



Smalhus, 6 våningar



Jämförelse mellan olika stadsdelar

Stadsdel	E-tal (ca)
Gamla Enskede	0,15–0,25
Hammarby Sjöstad	1,7
Södra Station	1,2–2,1
Skarpnäck	1,2–2,1
Vasastaden	2,0–2,4
Norra Djurgårdsstaden	2,0–2,9
Hornsberg	3,2
Liljeholmskajen	4,6
Hagastaden	5,2–7,3

Stockholm är byggt med olika täthet. Ett sätt att beskriva det är genom att använda exploateringsstal (e-tal). E-talen i tabellen anger nettoexploateringsstalet för respektive område.

Figur 6. Täthet har inte en bestämd form. **Figur 7.** Visar hur exploateringsstalet skiljer sig mellan Stockholms stadsdelar. Källa: Stockholms arkitekturpolicy (2021)



Figur 8. Industrimarken som fanns innan byggnationen av Plankan. Källa: Lennart af Petersens (u.å)

Idag är vanliga ambitioner i stadsutvecklingen att minska bilberoende, använda mark effektivt och skapa sammanhängande miljöer (Stadsbyggnadskontoret, 2004 a). I praktiken innebär det ofta att redan bebyggda områden kompletteras med ny bebyggelse, såsom i Plankans fall. Med hänsyn till att Stockholms stad har satt upp ambitiösa mål för bostadsbyggandet, där tiotusentals nya bostäder planeras inom redan urbaniserade områden, blir förtätning en central strategi för denna hållbara stadsutveckling (Stockholms stad, 2026). Dock innebär det att tidigare planeringsideal, som exempelvis miljonprogramsbebyggelse med mycket tillgång till ljus, luft, grönska och stora friytor, utmanas av ideal om en mer kompakt och markeffektiv stad.

Plankan bör således inte förstås isolerat, utan i relation till Stockholms och Södermalms stadsutveckling, där olika stadsbyggnadsideal möts och överlappar. Å ena sidan utnyttjas de modernistiska strukturerna som resurs för ny bebyggelse, å andra sidan utmanas de ursprungliga intentionerna om öppna gårdsrum. Detta gör området relevant som studieobjekt för att förstå hur materiella och sociala värden förändras i takt med att staden förtätas.

3. Fältsöversikt

Med tanke på att förtätningen av Plankan genomfördes i ett miljonprogramsområde, som både uppförts och förvaltas av det allmännyttiga bostadsbolaget Svenska Bostäder, redogör avsnittets första del för allmännyttans och miljonprogrammets historia samt förtätning som fenomen. Medan andra delen beskriver svenska planeringsideal som format Plankans utveckling. Främst för att visa hur planeringen, politiken och marknaden samverkat i en konstant process, också för att förstå i vilken riktning stadsutveckling inom en svensk planeringskontext är på väg.

3.1 Stadsutveckling, historia & definitioner

Plankan går att koppla till olika delar av svensk stadsutveckling som miljonprogrammet, allmännyttan och förtätning. Alla kommer att beskrivas i följande del.

3.1.1 Allmännyttan & miljonprogrammet

1947 var den bostadssociala utredningen färdig. I utredningen bestämdes det att statliga byggstöd skulle användas för att skapa “goda bostäder för alla” och inte endast för socioekonomiskt utsatta grupper (Allmännyttan, 2025). Under följande decennium stärktes kommunernas ansvar för bostadsförsörjningen och 1950 bildades Sveriges Allmännyttiga Bostadsföretag. Samtidigt förändrades stadsplaneringsidealet, då bebyggelsen övergick från smalhus i långa rader, till en mer öppen kvartersstruktur med gårdar och en tydligare uppdelning mellan trafik och bostäder (Boverket, 2025).

1960-talet genomsyrades av befolknings- och ekonomisk tillväxt, en stark framtidstro samt urbanisering, vilket gjorde bostadsbristen och höjd levnadsstandard till centrala politiska frågor (Boverket, 2025). Därav beslutades det år 1965 att bygga 100 000 bostäder per år de följande tio åren. En majoritet av bostäderna byggdes och förvaltades av Allmännyttan (Allmännyttan, 2025).

Mellan åren 1965-1975 uppfördes drygt en miljon bostäder i hela Sverige, varav namnet “miljonprogrammet”. För att nå målet togs omfattande statliga lån i utvecklandet av ett mer industrialiserat byggande med standardiserade metoder och material, vilket resulterade i storskaliga bostadsområden (Stockholms stad, 2025). 1968 avskaffades hyresregleringen vilket innebar att hyra skulle fastställas enligt bruksvärdessystemet: att hyran för en lägenhet bestäms

utifrån dess praktiska värde för hyresgästen såsom storlek, standard, planlösning och läge snarare än vad marknaden är villig att betala (Allmännyttan, 2025).

Under miljonprogrammet byggdes nästan en femtedel av bostäderna i Stockholm. För varje år under miljonprogrammets årtionde uppstod därav en ny stadsdel i huvudstaden (Stockholms stad, 2025). Stora delar av områdena byggdes på tidigare industrimark, främst i utkanterna av städerna (Blackwell m.fl., 2023). I Stockholm byggdes det även i innerstaden och exploatering i förorterna skedde i samband med utbyggnaden av Stockholms tunnelbana. Bland annat knöts söder- och västerort ihop genom den gröna och den röda linjen, som öppnade år 1964. Linjerna förlängdes med nya stationer under rekordåren, då bostadsbyggande av stora bostadsområden gjordes i utbyte mot löften om ny spårtrafik (Stockholms läns museum, u.å).

3.1.2 Allmännyttan & miljonprogrammet idag

2025 utgjordes runt en femtedel av Sveriges bostadsbestånd av bostäder byggda under denna tid (Boverket, 2025). Däremot har allmännyttans andel av bostadsbeståndet minskat markant sedan mitten av 1990-talet, från cirka 25 procent till omkring 16 procent år 2025. En bidragande orsak är omfattande försäljningar av allmännyttiga bostäder till både bostadsrättsföreningar och privata fastighetsägare. Försäljningarna har både möjliggjort för kommunala bolag att frigöra kapital för investeringar, samtidigt har det inneburit att äldre och mer prisvärda hyresrätter ersatts av nyproduktion med högre hyror, vilket har gjort beståndet dyrare (Hur vi bor, 2026).

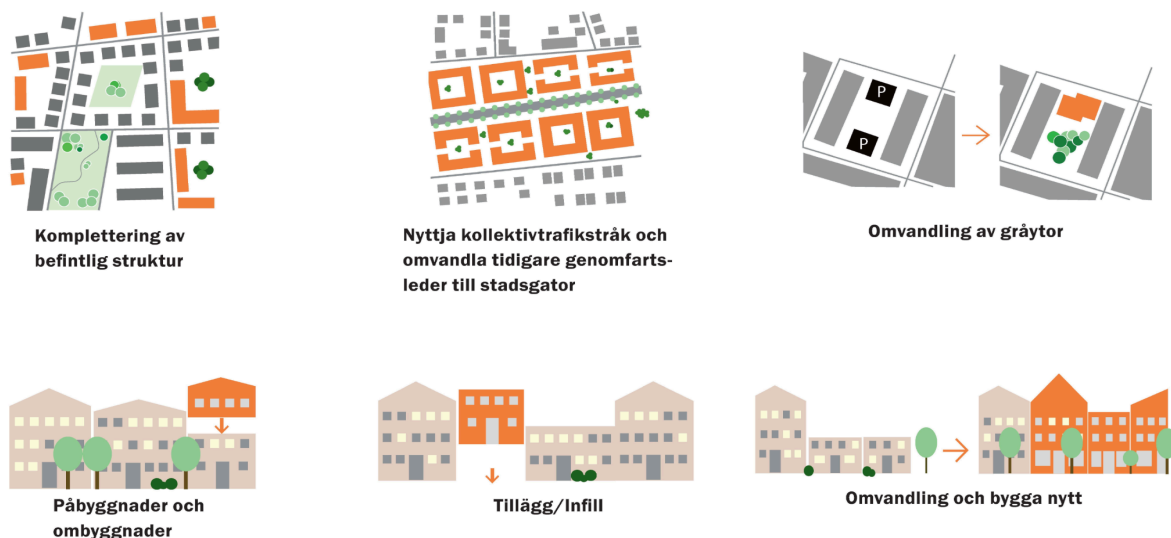
2024 upplevde många bostadsbolag även utmaningar relaterade till finansiering, där behovet av att upprätthålla och modernisera bostadsbeståndet riskerar att överstiga de ekonomiska ramar som hyressättning och avkastningskrav medger. Flera bolag uttryckte behov av nya lösningar och långsiktiga strategier för att möta kraven utan att urholka ekonomisk hållbarhet eller försämra hyresgästernas villkor. När bostadsbolag inte har tillräckliga ekonomiska resurser för att genomföra nödvändigt underhåll tvingas de ofta till olika typer av kompromisser (Boverket, 2025).

Samtidigt är nyproduktionen inom allmännyttan relativt begränsad. År 2025 stod den för cirka 13 procent av det totala bostadsbyggandet, vilket är betydligt lägre än nivåerna runt 30 procent i början av 1990-talet. Enligt Hur vi bor (2026) krävs det att allmännyttans nyproduktion minst motsvarar dess marknadsandel för att andelen på bostadsmarknaden inte ska fortsätta minska.

3.1.3 Förtätning

2017 definierade FN i en rapport att utglesning (urban sprawl) leder till ett ineffektivt utnyttjande av stadens potential. Gles bebyggelse bidrar till att kostnaderna för infrastruktur och service blir högre, samtidigt som mark och naturresurser används ineffektivt (FN, 2017). Idén om den “kompakta staden” används ofta som svar på utglesning, där hög täthet, funktionsblandning, tillgång till offentliga rum och social mångfald samverkar. Förtätning (densification) är en strategi för att uppnå en kompakt stad, vilket innebär att tomma eller “underutnyttjade ytor” inom staden utnyttjas istället för att staden breder ut sig i periferin (Ibid).

Förtätning sker exempelvis genom att bygga på höjden, komplettera mellan hus, bebygga innergårdar eller uppföra fristående byggnader (Boverket, 2016), se både figur 8 och 9 för exempel hur täthet och förtätning har olika form. Strategin har använts i en svensk kontext bland annat för att bemöta en stark befolkningstillväxt i städer och en nationell bostadsbrist (SKL, 2015). När städer historiskt vuxit utåt har det lett till ökat bilberoende och förlust av värdefull natur- och jordbruksmark, därav ses förtätning som ett verktyg för att möjliggöra bostadsbyggande samtidigt som stadens utbredning begränsas. Enligt Boverket (2016) kan en tätare stad bidra till kortare resor, bättre kollektivtrafik och ökad tillgänglighet, vilket ofta kopplas till diskursen om hållbar utveckling eftersom mindre koldioxid släpps ut.



Figur 9. illustrerar olika exempel av förtätning. Källa: Karlstads kommun (2026).

Förtätning medför däremot vissa utmaningar. Exempelvis kan grönska och friytor försvinna, sol- och dagsljus försämras samt att viktiga samhällsfunktioner såsom skolor och förskolor inte

följer med och byggs i samma takt. Höga och täta byggnader kan också skapa sämre boendemiljöer med buller, vind och begränsad utsikt. Dessutom riskerar höga mark- och bostadspriser i centrala förtätningsprojekt att bidra till gentrifiering och social ojämlikhet. Förtätning leder inte heller automatiskt till minskad biltrafik, utan kräver samtidigt satsningar på gång-, cykel- och kollektivtrafik (Boverket, 2016).

3.2 Förändrade ideal

Idealen som beskrivs i följande del har varit dominerande för sin tid och både format och omformat kvarteret Plankan.

3.2.1 Den funktionalistiska staden

Till att börja med ska den funktionalistiska staden förstås i relation till modernismen, där framtidstro, teknisk utveckling och välfärdsbygge i samband med bilens framfart, gjorde ett starkt avtryck på stadsplaneringen. Den “funktionalistiska staden” kan istället ses som arkitekturens tolkning av dessa bredare modernistiska principer, där bland annat rumslig ordning och separation (till exempel trafikseparering) blir centrala uttryck (Stilspaning, u.å).

Miljonprogrammets rumsliga och sociala struktur går att relatera till idén om den “funktionalistiska staden”. Planeringsideologin uppstod både som ett svar för att lösa innerstadens problem med trångboddhet och som en reaktion på de tidigare kvarters- och trädgårdstadens mer täta utformning. Funktionalismen ämnade istället till att förena hög täthet med öppna ytor. Miljonprogrammets inspiration drogs främst från modellen om funktionsuppdelning, där bebyggelse och särskilt höga byggnader placerades fritt i grönskan. En av grundarna till modellen var den franska, något kontroversiella arkitekten Le Corbusier, som ansåg att arkitekturens form främst skulle styras av funktion (Rådberg, 1988; Stockholms stad, u.å b). Föreställningen var att skapa moderna och hälsosamma biotoper där ljus, luft och tillgången till grönområden kombinerades med en hög exploateringsgrad. Samtidigt som bostadskvaliteter som mycket solljus i lägenheterna var viktiga, spreds även husen ut för att undvika den rådande trängsel som fanns i innerstaden (Rådberg, 1988).

Som en del av den “funktionalistiska staden” anpassades Sveriges planering efter bilen och modernistiska ideal om funktionsseparering. Detta tog sig bland annat i uttryck i implementeringen av SCAFT år 1967. SCAFT var ett vägledande dokument inom svensk

trafikplanering som förespråkade separering av mobilitetsmedel. Främst för att öka den generella trafiksäkerheten genom minskandet av antalet trafikolyckor i takt med att bilen blev allt mer populär (Koglin, 2014). Bland annat kopplades trafikseparerade gångtrafiknät inom en grannskapsenhet ihop med samtliga start- och målpunkter, så att nätet skulle omfatta hela tätorten. Exempel på målpunkter som gångvägar anslöt inkluderade: husgrupp, skola, lekpark, rekreationsområde, servicecentrum, hållplats och större P-plats (Statens planverk, 1968).

Miljonprogrammets vanligaste hustyp var trevånings lamellhus. I slutet av perioden blev det dock allt vanligare att bygga höghus för att hålla nere kostnaderna och öka tätheten (Allmännyttan, 2025). 1970 färdigställdes över 109 000 bostäder och blev därmed rekordåret. I samma veva förändrades däremot synen hos det svenska folket, då efterfrågan på nyproducerade lägenheter minskade och byggandet skiftade från flerbostadshus till småhus. Främst på grund av att det inte rådde samma bostadsbrist, och för att idealen ändrades och de som hade råd hellre flyttade till hus (Ibid). Kritiken gentemot miljonprogrammet gällde höga hyror i relation till att bristande service och att utemiljöerna inte sköttes väl samt upplevdes som monotona, vilket tillsammans påverkade områdenas attraktionskraft negativt (Boverket, 2025).

På längre sikt genomsyrades många miljonprogramsområden av både sociala och fysiska utmaningar. Enligt Boverket (2025) är många av dem i behov av omfattande renoveringar. Samtidigt visar en annan studie från Boverket (2024) att allmännyttiga bostadsbolag saknar tillräckliga resurser för att genomföra det underhåll och de moderniseringar som krävs för att möta renoveringsbehoven.

3.2.2 Den blandade, hållbara och levande staden

“Blandstaden” är starkt förknippad med förtätning och uppstod som ett planeringsideal runt det senaste sekelskiftet. Idén växte delvis fram som en reaktion gentemot den zonerade och funktionsuppdelade staden som separerade boende, arbete och service och därmed skapade stora avstånd. Formen för “blandstaden” var inte bestämd, utan handlade mer om att stadens miljöer och gaturum skulle vara offentliga, tillgängliga och användas av människor. Exempelvis genom att blanda funktioner, skapa öppna stråk samt aktivera bottenvåningar skulle stadens offentlighet och dess roll som en levande och inkluderande miljö stärkas. För att uppnå detta krävdes det att äldre planeringsprinciper som skapade avstånd och dimensionering, såsom funktions- och

trafikseparering, ersattes med förtätning och funktionsblandning. Stadsdelen Södermalm tas upp som ett exempel på en fungerande blandstad (Boverket, 2005).

2018 beslutade regeringen om strategin *Levande städer - Politik för en hållbar stadsutveckling*. Enligt den då rådande regeringen skulle hållbara städer vara tillgängliga miljöer som erbjuder alla människor en attraktiv och grön livsmiljö. Genom närheten mellan service, bostäder och aktiviteter skulle rörelse ske i högre grad till fots, med cykel eller genom kollektivtrafik vilket bidrar till ett hållbart vardagsliv i staden (Riksdagen, 2018). Strategin påminner om beskrivningen av blandstaden som tät, där närhet mellan människor, verksamheter och funktioner är viktig för att skapa ett levande stadsliv, rörelse, social mångfald och minskat behov av resor (Boverket, 2005). I budgetpropositionen från samma år presenterades ett delmål för hållbara städer som, enligt regeringen, behövde vara levande, trygga och jämställt utformade (Riksdagen, 2018). Det ökade bostadsbeståndet innebar möjligheter och utmaningar, där miljömässiga, ekonomiska och sociala aspekter skulle hanteras på samma gång. För att lyckas införde regeringen statliga stöd för innovativt och hållbart bostadsbyggande med minskad klimatpåverkan, klimatanpassning och hållbara materialval. Syftet var även att skapa stadsmiljöer som fungerar för alla människor, oavsett behov eller förutsättningar (Ibid).

Sex år senare beslutade regeringen en ny strategi med betoning på levande och trygga städer som ingår i Agenda 2030:s mål och strategin som presenterades i föregående stycke (Regeringen, 2024). Fastän strategin innehöll stora delar om hållbar utveckling, nämns även säkerhet, katastrofriskhantering, trygghet och robusta stadsmiljöer som viktiga delar i strävan efter hållbara och levande städer. Bland annat skulle detta uppnås genom en genomtänkt gestaltning av miljöer, belysning, aktiva offentliga platser och ett levande stadsliv, eftersom det är viktiga faktorer som kan minska brott och öka den upplevda tryggheten (Ibid).

4. Tidigare forskning

Genom att presentera tidigare forskning syftar följande avsnitt till att förstå fenomenet förtätning av miljonprogramsinnergårdar som en lösning på bostadsbrist i strävan mot en mer kompakt stad. Fokuset är på att definiera hur Sveriges bostadsmarknad förändrats sedan efterkrigstiden, vad en bostadsgård är samt vilka konsekvenser som medförs och hur förtätningsprocesser rättfärdigas på en styrande nivå. Delen kommer att återkopplas till i diskussionen för att diskutera Plankans fall på en forskningsnivå.

4.1 Kris i bostadsfrågan

Enligt Bengtsson (2013) började en ny era av den svenska bostadspolitikerna när miljonprogrammet tog slut. Bland annat skiftades fokuset till förvaltning eftersom efterfrågan på nyproducerade bostäder minskade. Exempelvis märktes detta i att de allmännyttiga bostadsbolagen prioriterade energieffektivisering och fysisk upprustning genom drift och skötsel av det befintliga beståndet. Decentralisering, varierat byggande, ökad konkurrens och tomma lägenheter bidrog till en förändring som också ökade i den rådande politiken. Bostadsmarknaden skulle inte längre behandlas som ett särskilt politikområde, utan som en egen marknad bland andra. Successivt förändrades de allmännyttiga bolagens roll till att verka på samma premisser som privata aktörer, för att sedan komma att bedrivas som aktiebolag (Blackwell m.fl., 2023).

Med omställningen uppstod dock en spänning. Å ena sidan skulle allmännyttiga bolag skötas affärsmässigt, å andra sidan förväntades de fortsatt ta samma bostadssociala ansvar genom att ta hand om hyresgästernas besittningsskydd och vara hyresnormerande (Blackwell m.fl., 2023). Denna något komplicerade relation förstärktes ännu mer 2011 när allbolagen kom, som bestämde att bolagen skulle drivas i allmännyttigt syfte, enligt affärsmässiga principer snarare än genom självkostnadsprincipen. Självkostnadsprincipen innebär att hyran sätts utifrån bolagens samlade kostnader och att dessa hyror fungerade som ett "tak" (norm) för hur mycket privata hyresvärdar kunde ta betalt (Hyresgästföreningen, u.å b). Motivet bakom allbolagen var att kommuner hade en reglerande roll genom stödet till allmännyttan och att bruksvärdessystemet snedvredde konkurrensen på bostadsmarknaden (Bengtsson, 2015). Samtidigt påverkade införandet av presumtionshyror den svenska bostadsmarknaden, vilket innebar att hyrorna för nyproducerade bostäder, under en period om femton år, kunde sättas över bruksvärdet

(Hyresgästföreningen, u.å a). Enligt Blackwell m.fl. (2023) bidrog detta till att hyresgäster själva får stå för kostnaderna av nyproduktion samtidigt som att varierande hyror accepteras i en större omfattning.

Utvecklingen av den svenska bostadspolitiken kan därmed förstås som en bredare övergång från bostadssocial politik till ett nyliberalt bostadssystem. Trots att centrala principer retoriskt finns kvar i politiken, såsom allmännyttans roll, bruksvärdesprincipen och ambitionen om “goda bostäder för alla”, har värderingarna sakta men säkert blivit mer urvattnade. Istället har bostadsmarknaden kommit att styras av marknadslogik och ekonomiska incitament (Blackwell m.fl., 2023).

4.2 Bostadsgård

När städer blir allt mer bebyggda i hanterandet av bostadsbrist, har också formen för bostadsområdets tillhörande gårdsytor förändrats till att bli mer sparsamma. Plankans innergård kan klassificeras på många sätt, bland annat som en friyta (Södermalms parkprogram, 2017) eller bostadsgård. Friyta är ett markområde som är avsett för lek och utevistelse i anslutning till byggnation (PBL 8 kap. 9 §). En typ av friyta är en bostadsgård som är en avgränsad yta på tomtmark vilket tillhör omkringliggande flerfamiljshus och används som ett gemensamt uterum för boende (Minoura, 2019). Bostadsgården behöver inte enbart vara privat eller offentlig, och till skillnad från andra rum i staden karaktäriseras bostadsgården av sin kollektiva karaktär och närhet till bostäder (Kristensson, 2003).

Utformningen av bostadsgårdar spelar en viktig roll i användningen av dem, särskilt för boendes sociala interaktion och barnens möjlighet till lek (Kristensson 2003). Enligt Kristensson (Ibid; 2007) går det att kategorisera bostadsgårdar i två kategorier. Den första kategorin är folkhemsgårdar som växte fram under efterkrigstiden och kännetecknas av ett rymlighetsideal där stora grönytor, naturinslag och plats för lek främjade barns hälsa, rekreation och behov. Bland annat funktionsseparerades gårdarna i flera dimensioner för att rymma fler grupper med olika aktiviteter samtidigt, samt erbjuda förutsättningar för både lek och vila. Den andra kategorin är innerstadsgårdar som populariserades under 90-talet i samband med idealet om den täta och funktionsblandade staden. Gårdarnas utformning var ofta mindre, mer kompakta och med syfte att vara estetiskt tilltalande och stadsmässiga hellre än funktionella. Idealet

motiverades av ekonomiska och hållbara skäl om att spara på mark och minska transportbehov (Ibid).

4.3 Att omintetgöra öppna ytor genom den kompakta stadens språk

Idén om den kompakta staden är mycket central för samtida visioner om ett hållbara städer och dess utveckling, däremot innebär det inte i praktiken att det alltid är så. Kopplingen mellan förtätning och miljonprogrammet kan spåras tillbaka till slutet av 1900-talet, när kritiken mot miljonprogramsområden växte. I takt med detta kom strategin att handla om att omvandla de offentliga friytorna istället för att överge de då nybyggda områdena, vilket gjorde miljonprogrammen till föremål för en ny typ av täthets-planering (Mack, 2019). Detta knyter an till ett bredare forskningsfält om förtätning av miljonprogram. Exempelvis att omstruktureringen av stadsrum utifrån idén om den kompakta staden, är beroende av att antingen styra marknadskrafter mot tätare former av stadsutveckling, eller att omstrukturera den befintliga planeringsapparaten i syfte att omforma rummet i enlighet med den kompakta stadens principer (Zalar & Pries, 2022).

Zalar & Pries (2022) menar att när befintliga rum beskrivs som problematiska i kontrast till de rådande dominerande visionerna, skapas ett handlingsutrymme där interventioner i den rumsliga miljön rättfärdigas. Författarna knyter an detta till Dikeçs (2007) beskrivning “konstruktion av problem”, vilket han anser utgör “en del av policyproblemet” hellre än att policies skulle vara “svar på självklara problem”. I linje med detta pekar Zalar och Pries, med referens till Li (2007), på att statliga “problem” och “lösningar” tenderar att uppstå samtidigt och forma varandra inom ett statligt eller styrande samband.

Vidare argumenterar Zalar och Pries för att denna diskursiva konstruktion av problem inom fysisk planering, kan förstås som ett resultat av samma teknokratiska expertis som Roy beskriver som planeringens “epistemologier”. Med hänvisning till Roy (2005) betonar författarna vikten av att forskning inom planering inte bara studerar hur det implementeras, utan även vilken kunskaps- och språkproduktion som ligger bakom planeringspraktiken (Zalar & Pries, 2022).

I samma artikel av Zalar & Pries: *Unmapping green space: Discursive dispossession of the right to green space by a compact city planning epistemology* (2022) granskar dem hur idén om den kompakta staden blivit ett styrande planeringsideal i förtätningen av miljonprogramsområdet Rosengård i Malmö. Enligt författarna valde planerare i en större

utsträckning att förbise tidigare ambitioner om att fördjupa kunskapen om de funktionalistiska bostadsområdenas befintliga kvaliteter. Istället omdefinierades innergårdarna till “oanvända ytor” i behov av omformning.

Genom att omdefiniera ytorna skapades ett handlingsutrymme där förtätning framstod som den självklara lösningen. Exempelvis gjordes det genom att förenkla innergårdsyterna till “gröna” och “grå” ytor, vilket i sin tur osynliggjorde deras betydelse som ytor för rekreation, rörelse och vardagsliv. På så sätt skapades en bild av att de befintliga grönyterna saknade värde och därav kunde omvandlas. Samtidigt bidrog kunskapsproduktionen, eller som författarna kallar det “avkartläggningen” (unmapping), till att konflikterna mellan förtätning och de boendes användning av ytorna tonades ner. Genom att inte “kartlägga” den tidigare användningen blev det möjligt att hävda att staden samtidigt kunde bli både tätare och fortsatt vara “grön”. I praktiken innebar det att de tidigare offentliga innergårdsrummen privatiserades med den nya bebyggelsen, och kompensationen blev att estetiska eller funktionella kvaliteter skulle tillföras platsen (Zalar & Pries, 2022).

Exemplet i Rosengård visar hur förtätning inte enbart handlar om den fysiska omvandlingen, utan också om hur det urbana rummet omdefinieras genom planeringens sätt att producera kunskap. Därav är det omöjligt att separera planering från att vara en politisk process, då planering konstrueras av förväntningar om att rum kan förbättras med rätt ingripande. Idén av vad som är “bättre” behöver därför granskas utifrån etiska frågor, eftersom samtida värderingar blir avgörande för vad som anses vara bättre (Campbell, 2012).

5. Teori

Följande del kommer att redogöra för social produktion av rum, offentliga rum samt studiens ramverk: den rumsliga triaden, vilken har lagt grunden för genomförandet av metoden och analysen.

5.1 Det sociala rummet

I *The social production of space* (1991) förklarar Henri Lefebvre teorin om det sociala rummet. Enligt Lefebvre är rummet varken neutralt eller passivt utan produceras av sociala, ekonomiska och politiska processer. Sociala rum formas både genom samarbete och konflikt i relationerna mellan människor, objekt, symboler och praktiker. Därmed är det både en handling och en produkt av samhället, vilket innebär att sociala rum ständigt reproduceras genom olika produktionssätt (modes of production) (Ibid). Förtätningen av Plankans innergård är därmed lika mycket politisk, som en ekonomisk eller social process.

Lefebvre betonar att det sociala rummet är motsägelsefullt och formas av spänningar, vilket genom hans teori, gör det möjligt att förstå hur makt, ideologi och ekonomi materialiseras i urbana miljöer (Lefebvre, 1991). Kapitalismen organiserar produktion, arbete och vardagsliv på sätt som gynnar ekonomisk tillväxt och maktutövning. Enligt Creswell (2013) menar Lefebvre att ideologin spelar en central roll i produktionen av rum. Det urbana rummet blir därmed en plats där ekonomiska och politiska intressen kopplas samman. Staten och kapitalet samspelar för att organisera och kontrollera rummet, ofta under en föreställning om att skapa rationalitet och utveckling, vilket riskerar att maskera ojämlikheter som bland annat segregation (Lefebvre, 1991). Teorin "Social produktion av rum" är därav användbar i studiens fall, eftersom den möjliggör en förståelse för hur dessa spänningar materialiseras i det urbana rummet Plankan i hanterandet av bostadsbrist genom förtätning.

Samtidigt kan strukturerna skapa vad Lefebvre kallar för en "Urban illusion", där den sociala verkligheten döljs tills att den blir synlig när krissituationer uppstår (Lefebvre, 1991). För att förstå "Urban illusion" är det "blinda fältet" ett viktigt begrepp som syftar till aspekter av det sociala rummet som varken uppmärksammas eller ger mening inom en rådande diskurs (Lefebvre, 2003). Genom att analysera de dolda dimensionerna kan forskning synliggöra

maktrelationer och konflikter som annars förblir osynliga, vilket bidrar till analysen om de faktorer som inte ansågs viktiga i avvägningen när Plankans innergård förtätades.

5.2 Det offentliga rummet

För att förstå vilka effekter en förtätning av Plankans innergård får för de människor som bor i kvarteret och/eller använder rummet i sin vardag är det därför relevant att definiera vad ett offentligt rum är. Förtätning sker ofta på redan inanspråktagen mark, d v s icke orörd mark såsom parkeringsplatser, gator, uppe på hus (Boverket, 2016) eller i Plankans fall: på en innergård byggd ovanpå ett garage. Förtätning kan både ske på privat eller offentlig mark beroende på vem som äger den. Plankans innergård ägs av Stockholms stads kommun, hyrs av Svenska Bostäder och klassas som offentlig (Stadsbyggnadskontoret, 2004). Därav är Plankans innergård ett offentligt rum rent formellt sätt. Men när hus byggs på samma yta borde det förstås mer komplext och att det inte bara är juridiska faktorer som definierar ett rums betydelse.

Enligt Setha Low är offentliga rum viktiga för social interaktion, lärande och gemenskap, och har en avgörande roll för både individers välmående och samhälleliga utveckling (Low, 2022). Offentliga rum kan definieras som platser som är tillgängliga för allmänheten, såsom gator, torg och parker (NE, u.å). Ett offentligt rum är inte bara en fysisk miljö, utan även en social och kulturell plats där människor lär sig leva tillsammans med sina olikheter (Low, 2022). Rummen erbjuder dessutom utrymme för politiskt deltagande och protester, vilket gör dem viktiga för demokratiska processer. Don Mitchell (1995) beskriver på liknande sätt det offentliga rummets historiska roll, med referens till den grekiska agoran, som en plats där medborgarskap utövades och offentliga frågor diskuterades. Att förstå att Plankans innergård är lika mycket en fysiskt offentlig plats, som en socialt offentlig plats, gör det möjligt att relatera platsen och dess betydelse för det svenska demokratiska samhället.

Samtidigt menar både Low (2022) och Mitchell (1995) att offentliga rum formas av en naturlig spänning mellan frihet och kontroll. Även om rummen framställs som öppna och tillgängliga, styrs de genom regler, normer och kontroll som påverkar vem som får använda rummet och på vilka villkor. Av den anledningen blir offentliga rum en plats där maktförhållanden blir synliga, exempelvis genom exkludering eller begränsningar av oönskade grupper närvaro. Detta möjliggör för en analys av hur förtätningen av Plankan påverkat spänningen mellan frihet och kontroll.

Utifrån Lefebvres perspektiv om sociala rum, kan offentliga rum därmed också förstås som platser där statliga och ekonomiska intressen materialiseras, samtidigt som de erbjuder potential för motstånd och alternativ användning av rummet (Lefebvre, 1991).

5.3 Den rumsliga triaden

För att analysera hur sociala rum produceras utvecklade Lefebvre den s.k. “Rumsliga triaden”, vilket består av tre dimensioner: *spatial practice* (perceived space), *representations of space* (conceived space) och *representational space* (lived space) (Lefebvre, 1991). De tre dimensionerna står i en dialektisk relation till varandra och fungerar som analytiska verktyg för att förstå rummets komplexitet. För analysen har varje dimension omdefinierats på svenska för att underlätta tolkningen och läsningen av dem.

Den första dimensionen, *spatial practice* (perceived space), berör hur rum används och organiseras i vardagen genom människors rörelsemönster och aktiviteter. Praktikerna skapar både sammanhang och struktur i rummet, men kan också bidra till segregation och konflikter (Lefebvre, 1991). I studien har detta rum tolkats som det “fysiska eller använda rummet”.

Den andra dimensionen, *representations of space* (conceived space), berör hur rum planeras och konceptualiseras av aktörer i maktpositioner såsom arkitekter, politiker eller planerare. Detta rum är det dominerande, där verkligheten bland annat definieras av kartor, olika styrdokument och språk (Lefebvre, 1991). Mitchell beskriver dimensionen som ett kontrollerat, ordnat och planerat rum, och kopplar det till styre och hegemoniska strukturer (Mitchell, 1995). I studien har detta rum tolkats som det “planerade rummet”.

Den tredje dimensionen, *representational space* (lived space), syftar till hur rum upplevs av individer genom symboler, erfarenheter och känslor. Rummet är mer subjektivt än de andra, men avgörande för att förstå hur människor relaterar till platser och hur sociala och politiska konflikter upplevs i praktiken (Lefebvre, 1991). Lefebvre menar att diskrepanser mellan det planerade och levda rummet ofta bidrar till konflikter, vilka alltid uttrycks rumsligt. I studien har detta rum tolkats som det “levda rummet”.

Triaden möjliggör därmed en analys av hur exempelvis fenomen som förtätning av offentliga rum kan förstås som en fysisk och använd, planerad samt levd praktik. Dimensionerna hänger ihop på så sätt att det “fysiska och använda rummet” först föreställs på en abstrakt nivå av

aktörer, med expertis och makt, som svar på problem identifierade i det “planerade rummet”. Det “fysiska och använda rummet” materialiseras sedan utifrån det “planerade rummet” med en tydlig intention om hur det ska användas. När det “fysiska och använda rummet” används och därav upplevs av människor, skapas det “levda rummet”. Det “levda rummet” ger därmed ett svar på om den formulerade avsikten i det “planerade rummet” blev till verklighet eller inte, och berörda människor kan då vittna om vilka konflikter som uppstått. I studien operationaliseras teorin genom att beskriva och analysera hur platsens “sociala rum” produceras och reproduceras i och med förtätningen.



Figur 10. Egen tolkning av Lefebvres rumsliga triad

6. Metod

Följande metoddel förklarar först studiens kvalitativa metodologiska ansatser och forskningsdesign som fallstudie. Därefter berörs valet av empiri och datainsamlingsmetodernas genomförande. Till sist ges en beskrivning av analysmetoden och reflektion över metoddelen.

6.1 Metodologi

Metodologi handlar om tankarna bakom en studie och vilka möjligheter samt begränsningar som följer beroende på metodval. Begreppet blandas ofta ihop med metoder, men metodologi fokuserar snarare på de vetenskapliga antaganden som bestämmer hur kunskap skapas, tolkas och förstås (Grix, 2002). Detta innebär att de metoder som används i en studie inte är neutrala verktyg, utan färgas av forskningsfrågorna, materialet och de grundläggande antaganden som görs utifrån tillhörande ontologisk och epistemologisk ståndpunkt.

Epistemologi kan beskrivas som läran om kunskap, d v s vad kunskap är och hur den produceras inom forskning. Ontologi handlar istället om hur verkligheten förstås och hur sociala fenomen antas existera och fungera i samhället (Bryman, 2016). Metodologin fungerar i detta sammanhang som en länk mellan de antaganden och de valda metoderna, och speglar därmed studiens syn på både verklighet och kunskap (Moses & Knutsen, 2012).

Följande studie utgår från en kvalitativ forskningsansats och syftar till att fördjupa förståelsen av hur individer och grupper upplever, tolkar och tillskriver mening åt sociala fenomen som förtätning (Creswell, 2013). Inom kvalitativ forskning ses kunskap inte som objektiv eller frikopplad från sitt sammanhang, utan som beroende av sociala, kulturella och rumsliga kontexter. Detta innebär att forskningsprocessen präglas av tolkning, där forskaren aktivt deltar i kunskapsproduktionen snarare än att enbart beskriva en verklighet.

Mot bakgrund av studiens syfte: att undersöka hur förtätning används som stadsutvecklingsstrategi för att lösa den samtida bostadskrisen ur ett socialt perspektiv, vilar studien på ett ontologiskt antagande om rum som socialt producerat. I linje med Henri Lefebvres (1991) teori om rummets sociala produktion, förstås rum därmed inte som enbart en fysisk eller materiell struktur, utan som ett resultat av sociala processer, praktiker och maktrelationer. Denna syn innebär även ett epistemologiskt antagande om att kunskap om rum och stadsutveckling

måste förstås genom tolkning av de boendes och centrala aktörernas erfarenheter, handlingar och representationer relaterat till förtätningen av Plankan.

6.2 Forskningsdesign

Följande studie är en fallstudie, vilket gör det till en central del av forskningsdesignen. En fallstudie definieras som en koncentrerad analys av en avgränsad enhet, exempelvis en plats, ett projekt eller en organisation, där fokus ligger på hur denna utvecklas i relation till sin kontext (Flyvbjerg, 2011). Med bakgrund i syftet att förena studerandet av två olika typer av förtätning: förtätning av miljonprogram, och förtätning av innerstaden, passar fallstudien av Plankan in i denna kontext.

Enligt Flyvbjerg (2011) är fallstudier särskilt värdefulla för att skapa kunskap som är djupgående och kontextberoende. Styrkan ligger i möjligheten att belysa komplexa processer, samband och orsaker i verkliga situationer. Fallstudier har även hög begreppsvaliditet, eftersom de lämpar sig väl för att analysera hur teoretiska antaganden tar form i specifika sammanhang. Dessutom kan en enskild fallstudie fungera som ett kritiskt test av generella påståenden och därmed bidra till teoretisk utveckling. I studien har valet av fall varit centralt för att skapa djupgående kunskap om fenomenets motsägelser, särskilt i kontexten av den komplexa förtätningsprocessen av Plankan.

Mot bakgrund av studiens syfte är fallstudien även relevant i relation till Henri Lefebvres rumsliga triad (1991), då både forskningsdesignen och teorin ämnar till att synliggöra samband mellan kontext, process och utfall. Genom att studera Plankan som ett avgränsat fall möjliggörs en fördjupad analys av hur sociala rum produceras genom förtätning i ett specifikt sammanhang.

6.3 Datainsamlingsmetoder

Tre metoder användes för att producera studiens empiri: dokumentstudier, observationer och intervjuer.

6.3.1 Dokumentstudie

Datainsamlingen inleddes med en omfattande dokumentstudie av materialet relaterat till Plankan-projektet. För det insamlade materialet valdes dokumentanalys som bearbetnings- och

tolkningsmetod för att minska risken för den reaktivitet som kan uppstå vid intervjuer eller observationer, då de valda dokumenten inte produceras som svar på följande studies förfrågan (Bryman, 2016).

För att materialet ska räknas som ett dokument behövde det uppfylla fyra kriterier: det måste kunna "läsas", vilket även inkluderar visuellt material som fotografier; det får inte vara framtaget enbart för forskningsändamål; det ska ha bevarats så att det finns tillgängligt för analys; och det måste vara relevant för forskarens frågeställningar (Bryman, 2016). Bryman (Ibid) menar också att kvalitativa dokument går att kategorisera i flera kategorier. De studerade kategorierna var visuella objekt, som består av bevarade fotografier, samt officiella statliga dokument, vilket inkluderar lagtexter, offentliga utredningar och myndighetsrapporter. Med hänsyn till att alla dokumenten redan var framtagna policydokument från olika förvaltningar på Stockholms stads kommun var de relevanta för studiens kontext (se bilaga A för alla dokument).

Dokumentstudien genomfördes kontinuerligt under hela uppsatsarbetet. Materialet lästes flera gånger för att skapa en stabil grund för inramningen, avgränsningen av processen samt den efterföljande analysen. Dokumenten bestod av text (beskrivningar, visioner, riktlinjer), kartor och juridiska beslut, vilka studerades för att hämta ut relevant data som senare kodades i analysfasen.

Dokumentstudien bidrog i första hand till analysen av den andra dimensionen, "det planerade rummet" (representations of space). Dimensionen berör hur rum formas och definieras av aktörer med makt som arkitekter, politiker och stadsplanerare (Lefebvre, 1991). Studerandet av kartor, styrdokument och språk var därför en lämplig metod, eftersom materialet speglar aktörernas planerade rum. Samtidigt innehöll delar av dokumenten inslag av "den första dimensionen" (spatial practice), särskilt i hur Plankans fysiska miljö har utformats för användning, vilket visar hur dimensionerna överlappar och hänger samman.

6.3.2 Observationer

Observationer valdes som en av de tre huvudmetoderna och innebär att forskaren studerar och registrerar en miljö för att skapa en förståelse för platsens materialitet, dokumentera den och se hur människor fysiskt använder miljön (Bryman, 2016). Fältarbetet kombinerade tre delmetoder: deltagande observation, fotografi och spontana intervjuer, men ingår tillsammans i den bredare datainsamlingsmetoden observationer. Deltagande observationer utfördes för att skapa en förståelse för Plankans materialitet, karaktär och människors användning av den och görs när

data samlas genom att forskaren själv befinner sig i en miljö under en tid.

Fotografering valdes som delmetod för visuellt stöd i den skrivna uppsatsen och minneshjälp för forskaren genom fångandet av detaljer i miljön, medan spontana intervjuer utfördes för att ge de boende möjlighet att på plats beskriva hur de använder och upplever rummet vilket skapar en viss flexibilitet för empirin (Low m.fl. 2019). Metoderna var också relevanta i relation till Lefebvres rumsliga triad, eftersom de möjliggjorde en analys av organiseringen och användningen av Plankans innergård genom att observera människors vardagliga praktiker i det fysiska rummet (Lefebvre, 1991). Observationerna bidrog främst till förståelsen av den första dimensionen, “det fysiska eller använda rummet”. Fotografierna som togs under observationerna fungerade också som ett kommunikativt verktyg gentemot läsaren.

Observationerna genomfördes vid tre tillfällen i april 2026 (9/4, 10/4 och 13/4) i kvarteret Plankan i Hornstull. Varje observationstillfälle varade cirka tre timmar och genomfördes mellan kl. 9 och 16, huvudsakligen på innergården men även i angränsande miljöer. Under tiden var platsen relativt lugn, även om det förekom viss rörelse, vilket kan förklaras av kvarterets läge i innerstaden där flödet av människor är konstant oberoende veckodag (se bilaga B för schema).

6.3.3 Intervjuer

Den tredje valda metoden var semistrukturerade intervjuer vilket innebär att intervjuerna utgår ifrån ett förutbestämt schema av öppna frågor som också kan följas upp med nya. Metoden valdes för att kunna besvara frågeställningarna utan att vara för specifik och för att ha en flexibel process som tillät spontana frågor som inte fanns med i frågebatteriet att ställas (Bryman, 2016). En central del av metodens upplägg var att samla in olika perspektiv som tillsammans med observationerna och dokumentstudien resulterade i en bred och sammansatt förståelse av Plankan som plats och projekt.

Intervjuerna med de boende bidrog både till analysen av det “levda rummet” och det “fysiska och använda rummet” eftersom de fokuserade på vardagsrutiner och upplevelser av Plankans innergård. Detta var centralt för att förstå hur människorna förhöll sig till platsen och hur sociala och politiska lösningar och konflikter upplevs i praktiken (Lefebvre, 1991). Dessutom gav intervjuerna möjlighet att få reaktioner till citat ur styrdokumentet samt inslag i den fysiska miljön.

De djupgående intervjuerna genomfördes vid fem tillfällen med totalt sex respondenter, varav två deltog som par. Samtliga intervjuer följde forskningsetiska riktlinjer där respondenterna informerades om studiens syfte och tillfrågades om samtycke till ljudinspelning, vilket alla godkände. Istället för att enbart anteckna skriftligt kan det enligt Bryman (2016) underlätta för samtalens närvaro om ljud spelas in, vilket även möjliggjorde en mer noggrann efteranalys. För att säkerställa anonymitet tilldelades de alias i behandlingen och presentationen av materialet (se bilaga C för respondentlista och bilaga D för intervjuguide).

Intervjuerna varade mellan 35 och 60 minuter beroende på frågornas omfattning och respondenternas relation till Plankan. Antingen som boende eller som yrkesverksamma inom förtätningsprojektet. Den iterativa och öppna karaktären av semistrukturerade intervjuer som metod tillät frågorna varieras och ändras med tidens gång. Delvis för att besvara olika delar av studiens frågeställningar, delvis så att tankegångar som uppstod i de tidigare intervjuerna kunde presenteras i de senare intervjuerna samt för att bidra med material till analys, diskussion och bakgrund (Bryman, 2016).

6.4 Tematisk analys

Tematisk analys valdes som en analysmetod för att underlätta en gemensam tolkning av studiens breda och varierade empiri. Att välja tematisk analys är inte endast ett beslut om metod, utan också ett vetenskapsteoretiskt ställningstagande. Detta är för att metoden möjliggör en djup och tolkande analys av mening i texter, påståenden och observationer och speglar därmed studiens antagande om verklighet och kunskap som socialt konstruerade (Braun & Clarke, 2006; Grix, 2002). Genom att fokusera på återkommande meningsmönster i materialet skapade den tematiska analysen förutsättningar att på ett djupgående sätt analysera hur förtätning förstås, framställs och upplevs inom kontexten av Plankan. Datamaterialet kodades efter de tre huvudkategorierna baserade på den rumsliga triaden från Henri Lefebvres rumsliga triad.

Dataanalysen genomfördes därmed genom en deduktiv ansats, vilket är ett sätt att koppla teori och forskning, där forskningen utgår från hypoteserna och teorin styr forskningen (Bryman, 2016). Analysmetoden valdes å ena sidan för att utesluta delar av den stora insamlade datamängden utifrån kategorierna i studiens teoretiska ramverk, d v s de tre dimensionerna ur Lefebvres rumsliga triad. Å andra sidan för att den deduktiva processen, som ofta beskrivs som linjär men i praktiken är mer flexibel, tillåter nytolkningar av teorin som kan ändras med studiens

gång, då datans relevans för en teori kan bli tydligare i efterhand (Ibid). Materialet lästes därmed upprepade gånger för att skapa en fördjupad förståelse för ämnet och även lämna rum för nytolkningar.

6.5 Metodreflektion

Forskarens roll är aldrig helt neutral då tidigare erfarenheter och teoretisk kunskap påverkar vilka frågor som ställs och hur det producerade datamaterialet tolkas. För att motverka detta och samtidigt undvika generaliseringar blir forskningsdesignen viktig i reflektionen av bias, och kan därigenom istället omvandla det till reflekterad kunskapsproduktion (Flyvbjerg, 2011). Med bakgrund i studiens syfte: att skapa djupare förståelse för om fenomenet förtätningen i fallet av Plankan, lämpade sig därav valet av fallstudie som forskningsdesign väl, eftersom det inte enbart fokuserade på förtätning som fenomen i stort, utan inom Plankans specifika kontext.

En annan styrka av följande studie är användningen av flera metoder och datakällor vilket kallas för triangulering. Triangulering leder till större förtroende för resultaten eftersom de blir "kors-kontrollerade". Exempelvis sker det genom att fältobservationer jämförs med intervjusvar för att bevisa om det som tolkats är felaktigt eller inte (Bryman, 2016). Bland annat bekräftades vissa observationer genom intervjusvaren, vilket klargörs i nästa del.

7. Analys

Analysen är uppdelad i fyra delar. Den första delen berör hur Plankans fysiska utformning och rumsliga användning förändrats genom förtätningen av innergården. Del två handlar om processen som pågick på en styrande nivå, där fokuset ligger på uppkomsten, genomförandet och visionen av projektet. Därefter behandlas de boendes upplevelser i relation till Plankans innergård före, under och efter förtätning. Följande del knyter tillbaka till Lefebvres (1991) teori om social produktion av rum, genom att jämföra de tre rumsliga dimensionerna med varandra och förstå innergården som ett offentligt rum. I slutsatser besvaras studiens syfte och frågeställningar för att förstå fenomenet förtätning i kontexten av Plankan.

7.1 Det fysiska och använda rummet

Det fysiska och använda rummet presenteras först, främst för att fräscha upp minnet för läsaren och samtidigt ge en djupare introduktion till studieområdet, och för att visa hur Plankan förändrats av förtätningen.

7.1.1 Bevarande & förtätning

I enlighet med den första dimensionen i Lefebvres (1991) rumsliga triad, *spatial practice* (det fysiska och använda rummet), går det att förstå hur den materiella strukturen har omorganiserats och på så sätt påverkat innergårdens sammanhang. Den rektangulära gården har kompletterats med ett cirkulärt hus upplyft på pelare, se figur 11. I enlighet med kvalitetsprogrammet (Stadsbyggnadskontoret, 2004 b) utformades byggnationen med syftet att bryta den tidigare gårdens upplevda storskalighet för att skapa ett mer sammanhängande rumsligt flöde mellan innergården, gatorna och Högalidsparken. Detta knyter an till ett av de mest centrala målen i detaljplanen, vilket var att bevara och stärka det genomgående stråket genom innergården, som kopplar Kristinehovsgatan till Högalidsparken (Stadsbyggnadskontoret, 2004). Stråket finns kvar efter nybyggnationen, men har delvis ändrat karaktär. Mest märkbart är att gångstråket blivit bredare och en cirkulär rabatt med växtlighet placerats i mitten (se figur 12 & 13). Det är även värt att notera att det nya runda huset bidrar till ökad skuggning av gårdens centrala delar.



Figur 11. Bilden är tagen från den nya högsta våningen och illustrerar byggnationen av det runda huset på innergården. Foto: Pekka Pääkkö (2024)



Figur 12. Den tidigare gården. Bilden är tagen i östlig riktning med gångstråket i mitten av bilden. Källa: Facebookgruppen plankan (2019)



Figur 13. Efter förtätningen. Bilden är tagen i västlig riktning och föregående figur 12 togs där den svarta bilen syns i mitten av bilden. Hela den cirkulära hårdgjorda ytan under det cirkulära huset är en del av gångstråket.

Förtätningen innebär dock inte enbart en fysisk omstrukturering, utan även en förändring i hur rummet används. Detta ligger i linje med Lefebvres (1991) förståelse av rumsliga praktiker som både formar och formas av vardagliga rörelsemönster och aktiviteter. Genom tillkomsten av fler bostäder har antalet boende ökat, vilket i sin tur har genererat större flöden och mer kontinuerlig användning av innergården. Boende 1, 3 och 4 lyfter att innergården idag främst används som passage. Boende 4 kopplar rörelsen även till en tydligt förbättrad upplevelse av trygghet: *Det är fler ögon på gården nu.*

7.1.2 Tillgänglighet

Även mindre fysiska tillägg har haft betydelse för hur rummet används. Nya cykelställ och ramper har förbättrat den praktiska tillgängligheten, medan ny belysning har ökat tryggheten och på så sätt gjort att innergården används mer under kvällstid. Förändringarna har tillsammans bidragit till att innergården gått från att vara en relativt sluten och oanvänd till ett mer genomströmmat och aktivt rum (se figur 14). Boende 1 beskriver hur tilläggen förändrat den dagliga rörelsen: *Jag tar mycket hellre gården än Hornsgatan nu, det känns mer lättillgängligt.*



Figur 14. Illustrerar delar av de nya cykelställ, lamporna och ramperna.

Den upplevda tryggheten framträder som en av de mest genomgående positiva konsekvenserna av ombyggnationen enligt de som bott i kvarteret innan förtätningen. Bland annat nämns ett flertal fysiska faktorer såsom bättre kvällsbelysning, fler bostäder med visuella kopplingar till gården samt att vegetation som stör siktlinjerna bytts ut. Boende 4 som bott i kvarteret innan förtätningen kopplar den idag mer öppna innergården till sin vardagliga användning och upplevelse av platsen: *Det har blivit tryggare sen förtätningen då det blivit mer öppet på innergården och bättre belyst på kvällen så som kvinna känner jag mig tryggare idag”*

7.1.3 Förluster?

Däremot har det nya huset och fler boende inneburit vissa problem som inte tidigare fanns. I linje med Lefebvres (1991) rumsliga triad, skapas konflikter i det fysiska och det använda i rummet. På plankan tar konflikterna form, bland annat genom att det nya huset skuggar vissa delar av innergården under dagtid för de som vill använda den då. En annan fysisk förändring är minskningen av biologisk och upplevd grönska. Tidigare träd, buskar, gräs och rabatter (se figur 15) har i stor utsträckning ersatts med ny växtlighet, hårdgjorda ytor och konstgräs (se figur 16 & 17).



Figur 15. Den tidigare gården med annan struktur. Bilden är tagen i östlig riktning. Den vita fasaden och ventilationsrören finns till vänster i bild. Källa: Facebookgruppen plankan (2019)



Figur 16 & 17. Den nya innergården. Den vänstra bilden är tagen med rören precis bakom i västlig riktning. Bilden illustrerar tillägget av hårdgjorda ytor med bänkar och en grill där det tidigare var gräs. Den högra bilden är tagen i en sydvästlig riktning och i mitten av bilden syns rören och den vita fasaden. Bilderna illustrerar även blandningen av hårdgjorda ytor, gräs, rabatter och konstgräs.

Boende 3 i det nya huset beskriver hur vindförhållandena runt balkonger och öppna ytor idag är starka, samt hur buller ofta studsar i den nu mer slutna gårdsgeometrin. I jämförelse med det som skrivs i Stockholms stad miljöprogram 2030 (Stockholms stad, 2024), lyfts gröna element som avgörande för bullerdämpning, svalka och välbefinnande. Att växtligheten och marken förändrats beror på att den tidigare vegetationen har tagits bort och ersatts med nyplantering samt underlag, vilket kan vara en förklaring till att ljudnivån är hög idag. Samtidigt har det ännu inte gått tillräckligt lång tid för att göra en konkret jämförelse mellan hur växtligheten före och efter omvandlingen har påverkat ljudnivåer, skuggning och upplevt välbefinnande. Detta beror dels på att observationerna genomfördes endast efter omvandlingen, inte innan, men inte så långt efter att växtligheten hunnit växa till sig.

Enligt både boende 1 och 2 är en ytterligare negativ konsekvens av exploateringen det ökade trycket från fler bostäder och människor, vilket har belastat den befintliga infrastrukturen inuti de äldre husets lägenheter. Exempelvis upplever dessa respondenter återkommande problem med vattentryck och varmvatten, särskilt under tider när många använder varmvatten, som både på morgonen när många boende duschar eller på kvällen när många boende diskar.

7.2 Det planerade rummet

Det planerade rummet lyfts i följande del för att förstå processen och intentionerna bakom utformningen av det fysiska och använda rummet.

7.2.1 Projektets framväxt

Förtätningen av Plankan uppstod inte i ett vakuum, vilket går att förstås genom den andra dimensionen av den rumsliga triaden, *representations of space* (det planerade rummet). Det planerade rummet utgörs av en mångfald av representationer, vilka enligt Lefebvre (1991) produceras genom kartor, styrdokument och språk av aktörer i maktpositioner. I Plankans fall återfinns representationerna i exempelvis översiktsplaner, parkprogram och detaljplaner, vilka tillsammans bidrar till att forma en dominerande förståelse av platsen. Genom dessa dokument definieras Plankan på en abstrakt och styrd nivå, där kvaliteter lyfts fram, medan andra aspekter framställs som brister i behov av åtgärd.

Projektet växte fram i takt med Stockholms stads övergripande bostadspolitiska mål, och

går att förstå som en reaktion på ett uttalat politisk tryck att öka bostadsbeståndet, framförallt i Stockholms innerstad. I både Vision 2030 (Stockholms stad, 2007) och stadens aktuella översiktsplan (Stockholms stad, 2018) betonas behovet av en tätare och mer sammanhållen stad där redan ianspråktagen mark ska användas effektivare. Detta uttrycktes även i Miljöprogram 2030: *En tätare stad där redan exploaterad mark nyttjas ger miljövinster i och med att resurserna används effektivare, och att mindre grönmark tas i anspråk* (Stockholms stad, 2024, 14).

Innergården på Plankan identifierades som en sådan plats: centralt läge, underutnyttjad och juridiskt möjlig att exploatera för gällande detaljplan (Stadsbyggnadskontoret, 2004 a).

7.2.2 Motivering

I de tillhörande plandokumenterna formulerades projektet med syftet att stärka urbaniteten och den arkitektoniska kvaliteten. Den befintliga strukturen från 1960-talets mitt beskrevs som storskalig, funktionsseparerad och med en medveten upplösning av gränsen mellan det privata och offentliga, vilket i detaljplanen och kvalitetsprogrammet anses vara problematiskt snarare än en kvalité i sig (Stadsbyggnadskontoret, 2004 a; Stadsbyggnadskontoret, 2004 b).

Ambitionen med projektet blev därför att bryta den storskaliga gårdens struktur, tydliggöra gränserna mellan gångstråket och vistelse, samt skapa en mer urban och spännande upplevelse för människor som rör sig genom gården. I intervjun med arkitekten och i detaljplanen motiverades upphöjningen av det cirkulära huset för att undvika rumslig barriäreffekt, samtidigt som det genomgående stråket bevarades (Stadsbyggnadskontoret, 2004 b).

7.2.3 Möjliggörande faktorer

En möjliggörande faktor som framkom i genomförandebeskrivningen för detaljplanen (Stadsbyggnadskontoret, 2004 c), var att projektets genomförbarhet byggde på antagandet att marken skulle upplåtas med tomträtt, samt att stadens intäkter skulle baseras på det ökade markvärde som genererades genom planläggningen. Detta innebar att bland annat ökade byggkostnader kunde absorberas av framtida fastighetsvärden.

Hyresvärden svarade densamma:

Det var en konstant värdestegring på fastigheter. Så att om du börjar med en kalkyl och kalkylen går ihop, så kommer den, även om projektet blir dyrare, att utföras när man kommer till produktionen. Du fick ändå ett mycket större värde när du var klar än inledningsvis.

Juridiska faktorer möjliggjorde också projektet. I och med att planområdet ingick i riksintresset för Stockholms innerstad ställdes det krav på omsorgsfull infogning, men riksintresset gjorde inte det omöjligt för ny bebyggelse. Samtidigt tilläts exploatering av redan bebyggd men ineffektivt använd mark enligt detaljplanen (Stadsbyggnadskontoret, 2004 a).

Detaljplanen och den efterföljande domstolsprövningen bekräftade att Stockholms stad som kommun har ett stort handlingsutrymme. Bland annat bedömdes kulturmiljöpåverkan och försämrade ljusförhållanden som acceptabla inom ramen för det övergripande bostadsförsörjningsintresset: att kvarteret är beläget i Stockholms innerstad (Stadsbyggnadskontoret, 2004; Mark- och miljödomstolen, 2013).

7.2.4 Fysiska krav

En viktig faktor för projektets genomförande var innergårdens fysiska status. Tätskiktet över garaget och underliggande konstruktioner var i så dåligt skick att en total sanering bedömdes nödvändig oavsett hur projektets utformning kom att bli (Stadsbyggnadskontoret, 2004 a). I kvalitetsprogrammet står det skrivet: *Efter 40 år står gården inför en genomgripande renovering beträffande isolering, tätskikt och växtlighet* (Stadsbyggnadskontoret, 2004 b, 7).

Under intervjuerna med Arkitekten och Hyresvärden framställdes gårdens dåliga skick som avgörande, eftersom all vegetation ändå behövdes tas bort, vilket öppnade ett handlingsutrymme för nybyggnation. Trots att innergården ansågs vara "förlorad" och definierades som att den: *har en grön karaktär men saknar förutsättningar att utvecklas till en fullödig park* i kvalitetsprogrammet (Stadsbyggnadskontoret, 2004 b, 7), ansågs samma plats vara av 50-75 % värdefull friyta (se figur 18) (Södermalms stadsdelsförvaltning, 2017). Västra delen av Södermalm har även en större friytetillgången per invånare än östra delen som har den lägsta i hela Stockholm. Detta beror på att den västra delen byggdes under senare ideal om stora tillgångar till friytor för invånare (Södermalms parkförvaltning, 2019).



Figur 18. Karta över Södermalms friityr och beräknat värde. Källa: Södermalms stadsdelsförvaltning (2017)

7.2.5 Visionen

Den beskrivna visionen för projektet i detaljplanen (Stadsbyggnadskontoret, 2004 a) ligger nära Stockholms stad kommuns övergripande aktuella visionsdokument (2018). I båda framställdes den täta staden som något eftersträvarsvärt där mycket rörelse, funktionsblandning och närvaro ökar tryggheten. I Plankans fall ansågs den ökade befolkningstätheten leda till ökad trygghet, och den ökade rörelsen till ökad kontroll eftersom det medförde en högre närvaro av människor i rörelse.

En annan central faktor i visionen var att en omdaning av Kristinehovsgatan också ingick i planområdet. Syftet med den omvandlingen var att fungera som avlastning och komplement till den offentliga miljön när det nya huset skulle byggas på innergården: *Förslaget medför ett ökat behov av rekreationsyta i kvarterets omedelbara närhet. Kristinehovsgatan ingår därför i upprustningsprogrammet, så att trycket på kvarteret Plankans inre gårdsrum minskar* (Stadsbyggnadskontoret, 2004 a, 6).

I upprustningen av Kristinehovsgatan ingick att skapa en trivsamt plats för rekreation och för att förbättra trafikfunktionen. Gatan skulle bli en grön esplanad med sittplatser i form av

bänkar för att uppnå ett tydligare offentligt uttryck och på så sätt minska det ökade trycket på kvarterets inre gårdarum (se figur 19) (Stadsbyggnadskontoret, 2004 b). Ambitionen var att omvandla den då, som uttrycks i detaljplanen, anonyma och svårlästa gatan till ett mer urbant stadsrum i linje med stadens övergripande mål om funktionsblandning, trygghet och stadsliv (Stadsbyggnadskontoret, 2004 b). Trots att intentionen tydligt formulerades i detaljplanens följande kvalitetsprogram och exploateringsavtal, genomfördes upprustningen aldrig. Kristinehovsgatan förblev därmed oförändrad (se figur 20).



Figur 19. Bilden illustrerar visionen om Kristinehovsgatan, med vy mot Lundagatan. Källa: Kvalitetsprogrammet för detaljplanen (2004).



Figur 20. Kristinehovsgatan idag, med vy mot Hornsgatan.

I skärningspunkten mellan de identifierade kvaliteterna och uppmärksammade bristerna i detaljplanen för Plankan (Stadsbyggnadskontoret, 2004 a) skapades därav ett handlingsutrymme för att driva igenom projekt. Samtidigt framträdde en inneboende konflikt. Innergårdens funktion som rekreations- och friyta erkändes som en kvalitet, men kvaliteten utmanades genom att bebyggas och att fler människor tillfördes samma yta. Den föreslagna kompensationen, d v s upprustningen av Kristinehovsgatan som en offentlig plats, som dessutom i praktiken aldrig genomfördes, synliggjorde spänningen ytterligare.

Att åtgärder i form av kompensation kan formuleras men inte realiseras belyser hur det planerade rummet fungerar som ett “dominerande” rum. Stockholms stad ges här ett betydande handlingsutrymme för att formulera visioner och detaljplaner, utan att alla delar nödvändigtvis omsätts i praktiken. Enligt Mitchell (1995) speglar detta de hegemoniska strukturer som genomsyrar planering, där vissa intressen och prioriteringar får företräde framför andra. I Plankans fall illustrerades det i att Kristinehovsgatan inte prioriterades i relation till genomförandet av själva förtätningen, vilket tydliggör hur makt och prioriteringar materialiseras i det planerade rummet.

7.3 Det levda rummet

Det levda rummet beskrivs i nästa del för att förstå hur intentionerna med det fysiska och använda rummet, som uppstod i det planerade rummet, upplevs i vardagslivet av de boende i både det nya och gamla huset innan, under och efter förtätningen.

7.3.1 Innergården före

Baserat på intervjumaterialet och Lefebvres (1991) tredje dimension i den rumsliga triaden, *representational space* (det levda rummet), framträder det som svårt att tillskriva innergården enbart en bestämd upplevd verklighet, då de känslor och erfarenheter som kopplas till platsen skiljer sig åt mellan individer. De boende i det äldre huset har bott i kvarteret mellan 40 och 12 år, vilket också gjorde minnena svåra att placera exakt i tiden. I stora drag beskrev dem den tidigare innergården som en plats med låg användning och begränsad funktionalitet. Gården uppfattades som stor, outnyttjad, med mycket hårdgjorda ytor och bristande vistelsefunktioner. En funktion som fanns då men som successivt avvecklades med tiden var plaskdammen.

Boende 1 beskrev innergården som öde och övergiven: *Det var verkligen som en betongplats. De här konstiga små plaskdammarna som kanske användes en gång i tiden var ju helt uttorkade, platsen var som en öken.*

Samma boende upplevde även miljön som otrygg och socialt inaktiv, att gården snarare var en genomgångsplats än en social mötespunkt, där spontan vistelse sällan förekom. Att gården snarare användes för informella och oönskade aktiviteter av folk som inte bodde i kvarteret. Bland annat användes den av ungdomar för att smygröka eller av missbrukare för att ta droger. Samtidigt lyfts ett annat perspektiv av platsen. Trots brister upplevdes storleken och avskildheten på gården från trafiken på Hornsgatan som en potentiell positiv kvalitet, då boende 4 som bott i kvarteret en längre tid, menade att den öppna och stilla ytan gav ett för Stockholms innerstad unikt rumsligt värde: *Själva gården har blivit mörkare under dagen än hur det tidigare var. Förut var gården en solig oas.*

Att innergården före förtätningen beskrivs av en respondent som en symbolisk “öken”, medan en annan refererar till samma plats som en “solig oas” visar på tvetydigheten med det “levda rummet” i Lefebvres triad (1991). Begreppsligt har beskrivningarna med varandra att göra, däremot bär de olika konnotationer. En “oas” är något positivt och definieras som en fristad och plats i en “öken” där det finns vatten och där människor faktiskt kan leva. Medan en “öken” kan ses som en negativ plats där inget växer (Nationalencyklopedin, u.å). I sammanhanget av Plankan bär den tidigare innergården därav på helt olika betydelser, vilket illustrerar hur platsens mening formas subjektivt och hur samma fysiska miljö kan upplevas på fundamentalt olika vis.

Enligt Lefebvre (1991) är skillnaderna centrala för att förstå hur människor relaterar till rum och hur sociala och politiska konflikter tar sig uttryck i vardagen. De skilda beskrivningarna kan därmed förstås som två sidor av samma rumsliga verklighet.

7.3.2 Under förtätningen

Boende 1 och 2 beskrev byggprocessen som lång och ibland påfrestande, särskilt för deras grannar vars bostäder varit direkt exponerade mot innergården under flera år. Samma respondenter belyste att Svenska Bostäder (allmännyttiga hyresvärden) erkände besväret genom ekonomisk kompensation i form av hyresreduktion och tillfällig hyresbefrielse. För boende 1 upplevdes det som behövligt för de grannar som påverkats mest: *Det här kom i ett skede när man kände att det var bristningsgräns på tålamod hos många boende.*

Upplevelsen av byggprocessen mellan de boende skiljde sig främst beroende på vilken del av huset de bodde i, där de som hade sin bostad direkt mot gården beskrev en betydligt större påfrestning än de som varit mer avskärmade. Återigen visar byggprocessen på subjektiviteten med det levda rummet, där boende som i mindre grad påverkades av störningar också tenderade att uppleva processen mindre negativt. Tillsammans understryker upplevelserna hur relationen till det levda rummet formas av individuella förutsättningar, och hur dessa i sin tur påverkar hur rumsliga förändringar erfars och tolkas (Lefebvre, 1991).

Efter en dialog med både boende och personal vid Högalidskyrkan togs ett medborgarförslag fram under byggprocessen, där det beskrevs att antalet personer med missbruksproblematik hade ökat i området. Det beskrivs bland annat hur byggarbetsplatsen i kvarteret Plankan användes som både sovplats och toalett. Enligt personen bakom förslaget hittades kanyler, kläder, flaskor samt spår av urin och avföring. För att hantera situationen och öka tryggheten genomfördes insatser tillsammans mellan ordningsvakter, polis och sociala myndigheter, i syfte att både skapa ordning på kort sikt och komma fram till mer långsiktiga lösningar (Stockholms stad, 2022).

7.3.3 Innergården efter

Nästan två år efter att det nya bostadshuset uppfördes på innergården upplevde boende 1 och 4 att gården hade blivit mer tillgänglig och användes mer. Boende 3 och 5 höll även med att gården idag används mycket. Den ökade genomströmningen av människor, framförallt unga studenter och barnfamiljer, som flyttat in men också rör sig genom gården, uppfattades som positivt och bidragande till en livligare atmosfär. De nya lekplatserna nämndes av boende 1 som en förbättring: *med tanke på att det är så många unga som nu bor i området, i studentlägenheterna. Jag tänker även på lekplatserna, jag tycker det är bra, att de mindre barnen kan leka på en mer upprustad lekplats”*

Samtidigt uttrycktes kritik från boende 2 som beskrev hur den tidigare lummiga gårdskaraktären försvunnit när det nya huset byggdes, vilket även inneburit en upplevelse av försämrad trivsel när det kom till insyn från de boende i det nya huset: *Man får ju ha persiennerna nere nu för jag har ju den där känslan av att de står och tittar”*

7.3.4 Det nya huset

Boende 4 och 5 i det nybyggda huset uttryckte en generellt hög tillfredsställelse när det kom till det centrala läget, framförallt tillgången till närliggande parker, service och kollektivtrafik.

Lägenheterna upplevdes också som ljusa och av hög modern kvalitet. Samtidigt lyftes de ekonomiska aspekterna av båda som problematiska. Bland annat upplevde boende 4, som bor i en av enrums studentlägenheterna med sin sambo, att hyran var hög i relation till lägenhetens storlek vilket gör det svårt att bo själv där: *Hyran är inte anpassad och lägenheten är inte skissad för en person. Utan extrajobb skulle det inte gå ihop och det finns inte jättemycket förvaring inuti lägenheten*".

Enligt Lefebvre (1991) kan detta förstås som en central diskrepans i triaden, som ofta uppstår mellan det planerade och det levda rummet, och kan ge upphov till konflikter.

Lägenheterna är planerade för en målgrupp med begränsade ekonomiska resurser, men de upplevs samtidigt som dyra och svåra att hantera för en enskild boende, samtidigt som de är för små för att delas av två personer. Konflikten som uppstår är att det attraktiva läget, som utgör en viktig kvalitet i det planerade rummet och drivkraften för projektets genomförande, bidrar samtidigt till höga hyror som försvårar för den tänkta användaren.

På så vis synliggör det levda rummet hur intentionerna med planering inte alltid blir av i praktiken, och hur samma faktorer som driver igenom ett projekt också kan skapa nya begränsningar. Detta belyser Lefebvres poäng om att konflikter i staden inte enbart är sociala eller ekonomiska, utan i hög grad rumsliga, då de tar form i relationen mellan hur rum planeras och hur de faktiskt lev (Lefebvre, 1991).

7.4 Den sociala produktionen av offentliga rum

De tre dimensionerna står i en dialektisk relation till varandra och producerar därmed tillsammans sociala rum. Nästkommande del avser att analysera hur förtätningen omproducerat kvarteret Plankans sociala rum genom att jämföra dimensionerna med varandra och vilka motsägelser som uppstår. Den offentliga gården omformning genom bebyggelsen av ett hus tolkas också.

7.4.1 Plankans sociala rum

De tre dimensionerna delade en gemensam utgångspunkt i att behovet av förändring erkändes. I samtliga “rum” pekades det på att det fanns flera brister med den tidigare innergården, såsom att den var underutnyttjad, upplevdes som otrygg och var i behov av renovering. Förtätningen har bidragit till ökad rörelse på platsen och i många fall en stärkt upplevd trygghet. Detta indikerade att ambitionen med förtätningen, d v s det som uttrycktes i “det planerade rummet”, i stor utsträckning har blivit till verklighet både i praktiken, genom “det fysiska och använda rummet”, och i människors erfarenheter, genom “det levda rummet”.

Trots likheterna finns friktioner mellan de tre rumsdimensionerna. “Det planerade rummet” karaktäriserades av abstraktion och rationalitet samt fokus på övergripande mål som effektiv markanvändning, tillgänglighet och hållbarhet. Innergården framstod här som en resurs med outnyttjad potential som kunde optimeras. “Det fysiska och använda rummet” synliggjorde hur idéerna från planeringen materialiseras i praktiken och vilka konsekvenser som medfördes. Här framträdde exempelvis förändrade rörelsemönster, ökad belastning på infrastrukturen samt omvandlingen av vissa grönytor till hårdgjorda ytor eller konstgräs. Det levda rummet belyste i sin tur de subjektiva och ibland motsägelsefulla erfarenheterna av förändringarna. Här uttrycktes både en uppskattning i form av ökad trygghet och livlighet, och kritik exempelvis i förlust av grönska, ökad insyn och höga hyror.

Samtidigt är det viktigt att betona att dimensionerna inte är isolerade, utan står i ett dialektiskt förhållande till varandra. Det planerade rummet formar det fysiska, vilket i sin tur påverkar det levda. Samtidigt kan de levda erfarenheterna utmana och ifrågasätta planeringslogiken. Därmed bör den rumsliga triaden förstås som en pågående process snarare än ett färdigt tillstånd. Plankan blir därmed ett exempel på hur urbana rum konstant produceras genom praktiker, maktrelationer och vardagsliv.

7.4.2 Plankans innergård som offentligt rum

Som Low (2022) beskriver går det inte att separera det relationella från det materiella i offentliga rum. Genom att applicera Lefebvres idéer om rummets sociala produktion i förtätningen av Plankan går det att förstå hur innergården inte enbart förändrats fysiskt, utan också som socialt och symboliskt rum. I planeringsdokumenten framställdes förtätningen som en rationell och nödvändig utveckling, bland annat genom effektivt markutnyttjande, ökad trygghet och

renovering, vilket i praktiken visade sig medföra konflikter. Här blir begreppet om det “motsägelsefulla rummet” användbart, eftersom samma intervention som skapar ökad trygghet, tillgänglighet och rörelse bidrog till en upplevd minskning av integritet (Lefebvre, 1991).

Trots att innergården är avsedd att vara offentlig genomsyras den av en inneboende spänning mellan frihet och kontroll. Denna spänning uppstår genom både formella och informella ordningar som påverkar hur rummet används och av vilka (Low 2022; Mitchell 1995). Genom att analysera Plankans innergård som ett offentligt rum blir maktförhållanden synliga, exempelvis i att ungdomar och personer med missbruksproblem inte längre vistas där i samma utsträckning. Att detta kan bidra till en ökad upplevd trygghet bland de boende kan ses som något positivt. Samtidigt finns det skäl att problematisera om de bakomliggande orsakerna verkligen försvinner, eller om det snarare handlar om att dessa grupper och de problem de förknippas med bara flyttas bort från platsen och därmed ur de boendes vy.

Ur ett bredare perspektiv går det att förstå förtätningen med en kapitalistisk logik där platsens markvärde och värdestegring utgjorde en central drivkraft i produktionen av det urbana rummet. Exempelvis motiverades exploateringen av innergården av en ekonomisk rationalitet där framtida fastighetsvärden legitimerade tekniska risker och höga byggnadskostnader. Följden illustrerar hur ekonomiska och politiska intressen vävs samman i det “planerade rummet”, samtidigt som de materiella konsekvenserna i det “fysiska och använda” och “levda rummet” blir mer komplexa. Den “urbana illusion” som Lefebvre (1991) beskriver kan i sammanhanget förstås som föreställningen om förtätning som en entydig hållbar och effektiv strategi, där konflikter såsom belastad infrastruktur, sociala spänningar och ekologiska förluster blir synliga först i efterhand.

Analysen synliggör även det Lefebvre kallar för “blinda fältet” (Lefebvre, 1991). I dokumenten betonas effektivitet, tillgänglighet och trygghet, medan frågor om exempelvis boendekvalitet, hyresnivåer eller social rättvisa ges mindre utrymme. Att innergården i olika dokument både beskrivs som “outnyttjad” och senare som “värdefull friyta” illustrerar hur rumsliga värden inte är objektiva, utan produceras genom diskursiva och dominerande praktiker

7.5 Slutsatser

Förtätningen har förändrat Plankans innergård genom en upprustning av utemiljön och uppförandet av ett bostadshus. Den tidigare storskaliga karaktären har ersatts med en mer tätare struktur. Funktionssepareringen har luckrats upp och gården används idag i en större utsträckning, främst som gångstråk. Gångstråket är den funktionsyta som huvudsakligen bevarats och också förstärkts med omvandlingen. Delvis beror det på att det tillförts fler boende i kvarteret, framförallt på innergården. Projektets huvudsakliga avvägning var att prioritera tillförseln av nya bostäder och en upprustning av innergården, i utbyte av den tidigare och ett ökat tryck på den nya innergården. Konflikterna som uppstod var sämre solförhållanden och ökad insyn mellan boende i det nya huset och det gamla huset. För att kompensera det ökade trycket på innergården ingick omdaning av Kristinehovsgatan, men åtgärden blev aldrig av. Detta innebär att den tänkte kompensationen för förlorade friytor uteblev, vilket i praktiken förstärkte trycket på innergården och minskade tillgången till alternativa vistelsezoner i närområdet. Ett glapp uppstod därmed mellan ambitionerna och den genomförda miljön, vilket visar hur vissa av projektets negativa konsekvenser inte balanseras fullt ut. Dock med förtätningen vistas fler, det är bättre belyst och öppnare sikt, vilket tillsammans har bidragit till att boende upplever en ökad trygghet, särskilt under kvällstid. Upplevelserna ligger i linje med ambitionen att stärka rörelsen och den upplevda tillgängligheten. Andra aspekter där utfallet inte fullt ut motsvarar intentionerna var exempelvis att infrastrukturen i det äldre husets lägenheter har blivit mer belastad och fungerar sämre efter att det nya huset tillkom. Detta står i kontrast till argumentet att förtätningen skulle innebära ett effektivt och hållbart utnyttjande av befintlig infrastruktur.

8. Diskussion

I följande del lyfts studiens slutsatser till en mer övergripande nivå för att förstå förtätning som strategi i fallet Plankan genom att knyta an till kunskapsöversikten och tidigare forskning.

8.1 Förtätning som strategi

Studien om förtätningen av Plankan stödjer tidigare forskning som visat hur friytor i miljonprogram ofta är föremål för förtätning, särskilt i bemötandet av bostadsbrist genom hållbar stadsutveckling (Zalar & Pries, 2022). Samtidigt synliggör studiens inramning: förtätning av ett miljonprogram i innerstaden, att andra mekanismer såsom det centrala läget och stigande markvärden i lika hög grad möjliggjort och drivit omvandlingen. Analysen visar också att strategin inte är entydig, utan rymmer både bekräftelser och motsägelser i relation till den täta staden som planeringsideal. En viktig infallsvinkel är utvecklingen av planeringsidealen, från funktionalismen till den blandade staden. Miljonprogrammet uppstod som en reaktion på innerstadens trångboddhet och istället eftersträvades en kombination av hög exploateringsgrad och tillgång till ljus, luft och grönytor (Rådberg, 1998). Detta skiljer sig från dagens ideal om "blandstaden" där fokus ligger mindre på form och mer på stadens användning, exempelvis genom blandade funktioner, aktiva bottenvåningar och offentliga rum som främjar rörelse och tillgänglighet (Riksdagen, 2018). Av den anledningen bekräftar förtätningen av Plankan motiveringen bakom hållbara planeringsideal, eftersom boende upplever en ökad rörelse och trygghet på innergården. Detta står i kontrast till hur det var innan förtätningen när den inte användes i lika stor utsträckning och istället upplevdes som mer öde och otrygg. Utvecklingen går också i linje med ambitionen om en hållbar och levande stad när fler går till fots eller med cykel (Regeringen, 2024).

8.2 Förlorade kvaliteter

Samtidigt visar studien av Plankan en konflikt med strategin. Utifrån Kristenssons (2003;2007) kategorisering av bostadsgårdar kan Plankans tidigare gård förstås mer som en folkhemsgård, genomsyrad av rymlighet, grönska och en dimensionering som tillät flera användningar på samma gång. Efter förtätningen har den blivit allt mer likt kategorin innerstadsgård, där

kvaliteter såsom estetik och urban upplevelse betonas som viktiga (Stadsbyggnadskontoret, 2004b). Förändringen speglar en bredare omvärdering, där de tidigare kvaliteterna som medvetet planerades för i miljonprogrammet, såsom öppna ytor och oprogrammerade rum, idag beskrivs som outnyttjade eller i behov av att “aktiveras”.

Med det synliggörs en central motsägelse i att det som tidigare var en planerad kvalitet, idag tolkas som ett misslyckande. I Plankans fall var den tidigare gården både en öken i behov av nytt liv, och en stillsam oas med plats för vila snarare som aktivitet. Att oprogrammerade rum ges mindre värde idag tyder på ett skifte i vad som räknas som “god” stadsmiljö. Dock pekar det också på ett möjligt missförstånd av miljonprogrammets ideal, där vissa ytor medvetet lämnades öppna för att tillåta flexibel användning. Detta visar på hur svårt det är att skilja planering från politik, eftersom båda formas av idén om att rum kan förbättras med de “rätta” interventionerna. Idén av vad som är “bättre” kommer alltid att utvecklas och bör därför ses med en viss skepsis, eftersom samtida värderingar för vad som anses vara bättre inte enbart konstrueras av goda etiska överväganden (Campbell, 2012). Detta aktualiserar också frågan om hur kompromissen mellan gamla intentioner och nya ideal utspelas. Omvandling beskrivs ofta som en vinn-vinn-lösning, där det bästa från olika uttryck förenas. Samtidigt finns det en risk att det istället blir en svag kompromiss, eftersom idealen i praktiken står i konflikt med varandra snarare än att samverka. I Plankans fall balanserades den höga tätheten och exploateringen med en stor och solig gård, men ur ett samtida förtätningsperspektiv ses inte den stora ytan som något som bidrar till jämvikt, utan snarare som en outnyttjad potential. Detta visar på hur kvaliteter kan få nya betydelser beroende på rådande ideal. Därför finns det skäl att vara försiktig, då sådana förändringar riskerar permanenta förluster av tidigare värden.

8.3 Ökad trygghet

Som Low (2022) och Mitchell (1995) båda tar upp finns det en inneboende spänning i offentliga rum mellan frihet och ordning. Denna spänning uppstår i hur rummet används och av vem, genom både uttalad och mer subtil kontroll. Den tidigare öppna och relativt ostörda gården drog till sig en mångfald av användare, inklusive mer oönskade såsom hemlösa och missbrukare. När miljön förändras, genom ny bebyggelse och fler ögon på platsen, förändras även vilka som får ta plats. Det runda husets utformning och funktion påminner om ett panoptikon, där fler “ögon på platsen” bidrar till en ständig övervakning. Detta bidrar både till en ökad upplevd trygghet och

känsla av kontroll, samtidigt en minskad grad av privathet. Förändringen speglar därmed hur den sociala dynamiken omformas, vilket tydliggör att förtätning inte bara är en materiell utan också en social praktik. Samtidigt är det viktigt att ingripa när platser upplevs som otrygga, till exempel om kanyler hittas på en innergård där barn leker som i Plankans fall. I medborgarförslaget (2022) lyftes kortsiktiga insatser som ordningsvakter och långsiktiga lösningar via sociala myndigheter, vilket visar att det inte bara handlar om att tränga undan problemen från ens sikt, utan också ta tag i problemets rötter. Dock kopplas förtätningen av innergården till en bredare trend där informellt offentliga rum privatiseras. När vissa grupper genom kontroll utestängs från Plankans innergård riskerar det att försvaga dess demokratiska och inkluderade funktion som offentligt rum.

8.4 Vems mark?

Jämförelsen med studien av Rosengård är också central. Till skillnad från Plankan rörde det sig där om faktiska grönytor, inte en gård med inslag av grönska ovanpå ett garage. Distinktionen är viktig eftersom förtätning av naturmark som i en detaljplan klassas som "grå-tytor" medför andra konsekvenser, exempelvis att orörd mark tas i anspråk (Zalar & Pries, 2022). Samtidigt finns likheter i hur boendes användning av ytor ofta förbises i planering, oavsett om det gäller förtätning av grönytor eller friytor på gårdar. I Plankans detaljplan definierades gården som "dåligt utnyttjad" och blev därmed ett verktyg för att rättfärdiga förtätningen. Genom Roys (2005) beskrivning av planeringens "epistemologier" visar detta samspelet och betydelsen av kunskaps- och språkproduktionen i planering.

Förtättningsstrategier innebär också rumsliga förskjutningar. I Plankans fall flyttas funktioner såsom vistelseytor och parkering till Kristinehovsgatan vilket illustrerar en återkommande logik i förtättningsprojekt, då det byggs i attraktiva lägen och kompenseras genom en omfördelning av funktioner till andra platser. Samtidigt synliggör det hur planering inte enbart är ett svar på behov, utan snarare bidrar till "konstruktionen av problem", som förstås som "en del av policyproblemet" hellre än som en reaktion på ett objektivt problem (Dikeç, 2007). I linje med det som Zalar och Pries (2022), med referens till Li (2007), pekar på, tenderar statliga problem och lösningar att uppstå på samma gång och av varandra i styrningsprocesser. För Plankan syns detta genom att behovet av förtätning och strategin som en lösning utvecklades i samma veva och på så sätt legitimerade varandra.

Att ersättningen existerar i detaljplanen men aldrig blev av i praktiken visar hur områden ofta belastas utan att få motsvarande resursförstärkning, vilket synliggör en brist i den svenska planeringsprocessens faktiska handlingsutrymme. En förklaring kan vara att planering ofta upphör att gälla när planer är antagna vilket bidrar till att uppföljning ibland släpar efter. I Plankans fall var en annan kompensationskrock att planerandet av nya träd framställdes som en bra lösning, dock är det svårt att jämföra små nyplanterade träd med uppvuxna och äldre. Zalar och Pries argumenterar för att denna diskursiva konstruktion av problem inom fysisk planering kan förstås som ett resultat av samma teknokratiska expertis som Roy beskriver som planeringens “epistemologier”. Med hänvisning till Roy (2005) betonar de därför vikten av att planeringsforskning inte enbart studerar implementering, utan även analyserar den kunskaps- och språkproduktion som ligger till grund för planeringspraktiken (Zalar & Pries, 2022). Ur perspektivet framstår Plankan planeringsprocess inte enbart som en teknisk lösning på materiella behov, utan också som ett uttryck för hur för hur vissa problem och lösningar formuleras, och på så sätt görs möjliga och legitima genom planeringens dominerande position.

8.5 Utvecklingen av bostadspolitiken

Utvecklingen kan också kopplas till förändringar inom allmännyttan och bostadspolitiken. Trots att en stor del av bostadsbeståndet fortfarande utgörs av miljonprogrammsbebyggelse (Boverket, 2025) har en förskjutning skett mot en mer marknadsorienterad logik. Kritik mot bristande underhåll och minskad attraktivitet bidrog till utförsäljningar och ett försvagat allmännyttigt inflytande (Allmännyttan, 2025; Boverket, 2024). Samtidigt har reformer som Allbolagen och introduktionen av presumtionshyror gjort att hyror i nyproduktion, generellt blivit högre i relation till hur de var tidigare (Hyresgästföreningen, uå a & b; Blackwell m.fl, 2023) .

I Plankans fall syns detta genom de höga hyrorna i det nya huset. Det attraktiva läget blir avgörande snarare än bostadens kvalitet, fastän tekniska faktorer, som att det byggdes ovanpå garaget och tunnelbanan, gjorde projektet svårt att utföra och kostsamt. Detta står i kontrast till det som var avgörande under miljonprogrammets tid, då husen som ofta byggdes i utkanten av staden, representerade modernitet och högre standard (Allmännyttan, 2025). Idag är idealen det motsatta. Innerstaden är normen och människor är beredda att acceptera högre kostnader och lägre standard för att bo centralt. Med det väcks en fråga: är det bostadspolitiken, marknaden

eller människors preferenser som formar idealen? Fallet visar ett ömsesidigt samspel. Dock har marknadslogiken blivit allt mer dominant.

8.6 Inom räckhåll för förtätning

Det är värt att nyansera kritiken av Plankans förtätning. Förändringen av Plankan har inneburit ett flertal konkreta positiva konsekvenser, såsom bättre belysning, ökad tillgänglighet och fler bostäder. Dessutom har befintlig infrastruktur och ianspråktagen mark nyttjats istället för orörd naturmark, vilket är viktigt ur ett hållbarhetsperspektiv (Boverket, 2016). Frågan är dock om de negativa aspekterna med innergårdens fysiska tillstånd kunnat lösas genom samma förbättringar i den fysiska miljön utan ny bostadsbebyggelse? Åtgärder som bättre belysning, cykelställ och tillgänglighetsanpassningar i form av ramper är inte direkt unika för just förtätning som strategi eller stadsplaneringsideal, utan kan genomföras oberoende av ny bebyggelse.

I linje med den blandade staden (Boverket, 2005) efterfrågar kommuner idag en mångfald och variation i stadens inre delar. Dock riskerar en ensidig prioritering av bostadsbyggande på "underutnyttjad" mark att leda till en homogenisering. I Boverkets (2005) rapport används Södermalm, där Plankan är beläget, som ett ideal för den blandade staden med varierad bebyggelse. Självklart kommer det varieras mer när nya hus och områden fortsätter att byggas. Däremot är det värt att undersöka var och av vilken anledning de byggs. När olika typer av stadsrum omvandlas enligt samma logik, kommer unika kvaliteter att successivt ersättas och staden blir i sin tur mindre spännande, trots ambitionen om motsatsen.

8.7 Framtida forskning

I samtiden och framöver riktas blickar mot ett ökat fokus på trygghet i stadsutvecklingspolitiken, där förtätning framställs som ett fortsatt verktyg i skapandet av tryggare miljöer genom ökad närvaro och rörelse (Riksdagen, 2024; Regeringen 2018). Plankan visar dock att detta kan innebära exkludering av vissa grupper och förlust av friytor som informella rum. Vidare forskning bör därför undersöka i vilken utsträckning förtätning, av särskilt miljonprogramsområden, faktiskt bidrar till ökad trygghet och för vem. En sådan analys är viktig för att förstå utvecklingen av fenomenet. Från att främst användas som ett verktyg i bemötandet av bostadsbrist, till en uttalad säkerhetsstrategi.

9. Reflektion

Mycket har utan tvekan förbättrats i och med förtätningen av Plankan. Kritiken som riktas mot förtätning som stadsutvecklingsstrategi räcker endast till en viss gräns. I takt med att städer blir allt mer utbyggda och täta blir det också svårare att genomföra stora, sammanhängande projekt liknande dem under miljonprogrammet. I den situationen framstår idealet om den kompakta staden genom förtätning som både ett resultat av att städer blir allt mer bebyggda samt en närmast självklar lösning på dagens bostadsbrist. Efter att ha läst tillhörande dokument och intervjuat boende, "Arkitekten" och "Hyresvärden" blir det tydligt att frågan som ställs i studiens titel inte kan reduceras till ett enkelt val mellan bevarande eller förtätning. Det handlar om vilka kvaliteter som bevaras, förloras eller skapas i den urbana förändringsprocessen. Plankan blir i detta sammanhang en symbolisk brygga mellan två epoker i svensk bostadshistoria, genomsyrade av olika ideal och föreställningar om vad ett gott boende är och till vilket pris. Planering är en oavbruten process, påverkad av politiska, ekonomiska, sociala och miljömässiga faktorer som fylls av svåra avvägningar, där konsekvenserna framträder först i efterhand. Därmed är det viktigt att inte bara rikta blicken framåt i att nå mål genom byggandet av nya bostäder. Det är minst lika viktigt att se kvaliteter i tidigare ideal och på så sätt förstå vilken grund Plankan vilar på. Annars riskerar det att leda till att både balansen och riktningen går förlorade. Denna insikt blir kanske som tydligast genom den konkreta erfarenheten av platsen. Att själv gå på Plankan och känna dess balanspunkt mellan dåtidens visioner och dagens urbana ideal.

Figurer

Samtliga figurer utan angiven källa är författarens egna

Figur 1. Den ursprungliga innergården i kvarteret Plankan. Källa: Föreningen Södermalm (2012).

Figur 2. Plankans södra sida med Hornsgatan och kommersiella lokaler.

Figur 3. Plankan ovanifrån med markerad “fri skolväg”. Källa: Lantz (1967), bearbetad av författaren.

Figur 4. Kv. Plankan efter förtätning med nytt cirkulärt bostadshus och påbyggnader.

Figur 5. Kvarteret Draken på andra sidan Hornsgatan. Källa: Svensk Fastighetsförmedling (2024).

Figur 6. Illustration av olika former av täthet. Källa: Stockholms arkitekturpolicy (2021).

Figur 7. Exploateringstal i Stockholms stadsdelar. Källa: Stockholms arkitekturpolicy (2021).

Figur 8. Industrimark före byggnationen av Plankan. Källa: af Petersens (u.å.).

Figur 9. Exempel på förtätningsprinciper. Källa: Karlstads kommun (2026).

Figur 10. Egen tolkning av Lefebvres rumsliga triad. Illustration: Författaren.

Figur 11. Det cirkulära bostadshuset på innergården sett ovanifrån. Källa: Pääkkö (2024).

Figur 12. Innergården före förtätningen, östlig riktning. Källa: Facebookgruppen Plankan (2019).

Figur 13. Innergården efter förtätningen, västlig riktning.

Figur 14. Nya installationer på innergården: cykelställ, belysning och ramper.

Figur 15. Tidigare gårdsstruktur med vegetation och grönytor. Källa: Facebookgruppen Plankan (2019).

Figur 16. Ny innergård med hårdgjorda ytor och växtlighet.

Figur 17. Ny innergård med konstgräs och planteringar.

Figur 18. Karta över Södermalms friytor och värdegraderingar. Källa: Södermalms stadsdelsförvaltning (2017).

Figur 19. Visualisering av planerad ombyggnad av Kristinehovsgatan. Källa: Stadsbyggnadskontoret (2004).

Figur 20. Kristinehovsgatan i nuläget.

Referenser

Allmännyttan. (2026). *Allmännyttans historia*.

<https://www.sverigesallmannnytta.se/allmannyttan/allmannyttans-historia/>

Bengtsson, B. (2013). Sverige – kommunal allmännytta och korporatistiska särintressen. I B. Bengtsson (Red.), *varför så olika? Nordisk bostadspolitik i jämförande historiskt ljus*. Égalité.

Bengtsson, B. (2015). Allmännyttan och bostadspolitiken i går, i dag och i morgon – institutionella förutsättningar i förändring. I T. Salonen (Red.), *Nyttan med allmännyttan*. Liber.

Blackwell, T., Holgersen, S., Polanska, D. V., Rolf, H., Richard, Å., & Wallstam, M. (2023). *Kris i bostadsfrågan*. Daidalos

Boverket. (2005). *Blandstaden – ett planeringskoncept för en hållbar bebyggelseutveckling?*

<https://www.boverket.se/globalassets/publikationer/dokument/2005/blandstaden.pdf>

Boverket. (2016). *Rätt tätt: En idéskrift om förtätning av städer och orter*.

<https://www.boverket.se/globalassets/publikationer/dokument/2016/ideskrift-ratt-tatt.pdf>

Boverket. (2025). *Allmännyttan 2024: Underhåll och modernisering av beståndet* (Rapport 2025:17).

<https://www.boverket.se/globalassets/publikationer/dokument/2025/allmannyttan-2024-underhall-och-modernisering-av-bestandet.pdf>

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>

Bryman, A. (2016). *Social research methods* (5 uppl.). Oxford University Press.

Campbell, H. (2012). Planning ethics and rediscovering the idea of planning. *Planning Theory*, 11(4), 379–399.

<https://doi.org/10.1177/1473095212442159>

Creswell, J. W. (2017). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (5 uppl.). Sage.

Cresswell, T. (2013). *Geographic thought: A critical introduction*. Wiley.

Dikeç, M. (2007). *Space, governmentality, and the geographies of French urban policy*. *European Urban and Regional Studies*, 14(4), 277–289.

Digitalt museum. (2026). *Gibson, Sylvia (1919–1974)*.

<https://digitaltmuseum.org/011034076318/gibson-sylvia-1919-1974>

Flyvbjerg, B. (2011). Case study. I N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Red.), *The Sage handbook of qualitative research* (4 uppl., s. 301–316). Sage.

FN (United Nations). (2017). *Planning compact cities: Exploring the possibilities and limits of densification*.
https://unhabitat.org/sites/default/files/documents/2019-06/planning_compact_cities_exploring_the_possibilities_and_limits_of_densification.pdf

Forsell, H. (2010). Knivsöder måste dö! *Kritik*, 8, 8–17. <https://www.syntesforlag.se/kritik/plankan.pdf>

Grix, J. (2002). Introducing students to the generic terminology of social research. *Politics*, 22(3), 175–186.
<https://doi.org/10.1111/1467-9256.00173>

Hyresgästföreningen. (u.å.-a). *Vad är presumtionshyra?*
<https://www.hyresgastforeningen.se/om-oss/vad-vi-gor/hyresforhandling/hyressattning-i-nyproduktion/vad-ar-presumtionshyra/>

Hyresgästföreningen. (u.å.-b). *Allbolagen*.
<https://www.hyresgastforeningen.se/stod-och-rad/bostadspolitik/allbolagen/>

Koglin, T. (2014). Cykeln och bilsamhället – Hur modernism marginaliserade cykeln. *Gränslös*, (4), 64–73.

Kristensson, E. (2003). *Rymlighetens betydelse: En undersökning av rymlighet i bostadsgårdens kontext* (Doktorsavhandling). Lunds tekniska högskola.

Kristensson, E. (2007). *Bostadsgården – vardagsrum, lekplats, mötesplats & utsikt*. Formas.

Lefebvre, H. (1991). *The production of space*. Blackwell.

Lefebvre, H. (2003). *The urban revolution*. University of Minnesota Press.

Low, S. (2022). What is public space? I *Why public space matters* (s. 19–38). Oxford University Press.

Mack, J. 2019. “Renovation Year Zero: Swedish Welfare Landscapes of Anxiety, 1975 to the Present .”
Bebyggelsehistorisk Tidskrift 76: 63–79.

Malmcrona, V. (2024). Här flyttar studenter in i kvarteret Plankan.
<https://www.mitti.se/nyheter/har-flyttar-studenterna-in-i-omtvistade-huset-6.3.244973.cf5d77e5a7>

Mark- och miljööverdomstolen. (2013). *Mål P 11296-12 (Plankan, Södermalm)*.

Minoura, E. (2019). *Bostadsgården – territoriell arkitektur*. Studentlitteratur.

Mitchell, D. (1995). The End of Public Space? People’s Park, Definitions of the Public, and Democracy. *Annals of the Association of American Geographers*, 85(1), 108–133. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8306.1995.tb01797.xa>

- Moses, J. W., & Knutsen, T. L. (2012). *Ways of knowing*. Palgrave Macmillan.
- Nationalencyklopedin. (u.å.). *Offentligt rum*.
- Nationalencyklopedin. (u.å.). *Öken*.
- Nationalencyklopedin. (u.å.). *Oas*.
- Nollin, C. (2023). Det gröna kulturarvet i samhällsutvecklingen. *Bulletin för trädgårdshistorisk forskning*, 36.
- Rådberg, J. (1988). *Doktrin och täthet i svenskt stadsbyggande 1875–1975* (Doktorsavhandling). KTH.
- Regeringen. (2024). *Ny strategi för levande och trygga städer*.
- Riksdagen. (2018). *Strategi för hållbar stadsutveckling*.
- SFS 2010:900. *Plan- och bygglag*. Finansdepartementet.
- Statens planverk. (1968). *SCAFT 1968: Riktlinjer för stadsplanering med hänsyn till trafiksäkerhet*.
- Stilspaning. (u.å.). *Modernism – funktionalism*. <https://stilspaning.se/stilhistoria/modernism>
- Stockholms stad. (2016). *Reviderat genomförandebeslut gällande AB Svenska Bostäders nyproduktion i kv. Plankan 24*. <https://insynsverige.se/documentHandler.ashx?did=1868243>
- Stockholms stad. (2017). *Grönare Stockholm – Riktlinjer för planering, genomförande och förvaltning av stadens parker och naturområden*
<https://vaxer.stockholm/siteassets/stockholm-vaxer/tema/utemiljo/vart-grona-stockholm/gronare-stockholm-riktlinjer-for-planering-genomforande-och-forvaltning-av-stadens-parker-och-naturomraden.pdf>
- Stockholms stad. (2025). *Miljonprogrammet 1965–1975*. Stockholmskällan.
<https://stockholmskallan.stockholm.se/teman/staden-vaxer/miljonprogrammet/>
- Stockholms stad. (u.å.-b). *Funktionalismen*. <https://stockholmskallan.stockholm.se/teman/arkitektur/funktionalism/>
- Stockholms läns museum. (u.å.). *Rekordåren*. <https://stockholmslansmuseum.se/tidslinjen/rekordaren/>
- Stadsbyggnadskontoret (Stockholms stad). (2004a). *Detaljplan för Plankan*.
- Stadsbyggnadskontoret (Stockholms stad). (2004b). *Genomförandebeskrivning för Plankan*.
- Stadsbyggnadskontoret (Stockholms stad). (2004c). *Kvalitetsprogram för den yttre miljön*.
- Stadsbyggnadskontoret (Stockholms stad). (2018). *Översiktsplan för Stockholm*.
<https://vaxer.stockholm/siteassets/stockholm-vaxer/tema/oversiktsplan-for-stockholm/oversiktsplan-for-stockholms-stad-TA.pdf>

Stadsbyggnadskontoret (Stockholms stad). (2023). *Översiktsplanen blir verklighet*.

<https://vaxer.stockholm/siteassets/stockholm-vaxer/tema/oversiktsplan-for-stockholm/planeringsstrategi/bilaga-oversiktsplanen-blir-verklighet---uppfoljning-av-genomforandet-20192022.pdf>

Stadsledningskontoret (Stockholms stad). (2007). *Vision 2030 – Ett Stockholm i världsklass*.

<https://start.stockholm/globalassets/start/om-stockholms-stad/politik-och-demokrati/styrdokument/vision-2030-stockholms-stad.pdf>

Stadsledningskontoret (Stockholms stad). (2024). *Miljöprogram 2030*.

<https://start.stockholm/globalassets/start/om-stockholms-stad/politik-och-demokrati/styrdokument/miljoprogram-2030.pdf>

Svenska Bostäder. (u.å.). *Södermalm*.

<https://www.svenskabostader.se/uthyres/hyra-bostad/studentlagenheter/sodermalm/>

Sveriges Kommuner och Landsting. (2015). *Förtätning av städer: Trender och utmaningar*.

Södermalms stadsdelsförvaltning. (2017). *Södermalms gröna vardagsrum*.

<https://start.stockholm/globalassets/start/om-stockholms-stad/sa-arbetar-staden/natur-parker-och-gronomraden/parkplan-sodermalm-del-1---gront-var dagsrum-del-1.pdf>

Södermalms stadsdelsförvaltning. (2019). *Parkplan Södermalm*.

Södermalms stadsdelsförvaltning. (2022). *Medborgarförslag gällande trygghet i området Plankan*.

Zalar, A., & Pries, J. (2022). Unmapping green space. *City*, 26(1), 51–73.

<https://doi.org/10.1080/13604813.2021.2018860>

Appendix

Bilaga A

Dokumenttyp	Titel	Avsändare	Datum
Visionsdokument	Vision 2030 - Ett Stockholm i världsklass	Stadsledningskontoret	2007
Miljöprogram	Miljöprogram 2030	Stadsledningskontoret	2024
Strategidokument	Grönare Stockholm - Riktlinjer för planering, genomförande och förvaltning av stadens park och naturområden	Stockholms stad	2017
Medborgarförslag	Medborgarförslag gällande trygghet i området Plankan	Södermalms stadsdelsförvaltning	2022
Detaljplan	Detaljplan för Plankan	Stadsbyggnadskontoret	2004
Genomförandebeskrivning	Genomförande beskrivning av Plankan	Stadsbyggnadskontoret	2004
Kvalitetsprogram	Kvalitetsprogram för den yttre miljön tillhörande detaljplane förslag	Stadsbyggnadskontoret	2004
Parkplan	Parkplan Södermalm	Södermalms parkförvaltning	2019
Parkplan	Södermalms gröna vardagsrum	Södermalms stadsdelsförvaltning	2017
Domslut	P 11296-12, Plankan, Södermalm	Mark- och milööverdomstolen	2013
Uppföljande till Översiktsplan	Översiktsplanen blir verklighet – Uppföljning och genomförande 2019–2022	Stadsbyggnadskontoret	2023
Översiktsplan	Översiktsplan för Stockholms stad	Stadsbyggnadskontoret	2018

Bilaga B

Tillfälle	Dag	Tid
1	Torsdag 9/4:	11–14
2	Fredag 10/4	13–16
3	Måndag 13/4	10–13

Bilaga C

Roll	Ålder	Kön	Beskrivning	Datum, tid & plats
Boende 1	Medelålder	Man & Kvinna	Par boende i äldre hus	Måndag 13/4 kl. 13.30 (digitalt)
Boende 2	Pensionär	Kvinna	Boende i äldre hus	Måndag 20/4 kl. 14.00 (telefon)
Boende 3	Student	Man	Boende i nytt hus	Onsdag 22/4 kl. 13.00 (digitalt)
Boende 4	Pensionär	Man & Kvinna	Boende i äldre hus	Måndag 13/4. 11.47 (fysiskt)
Boende 5	Småbarnsföräldrar	Man	Boende i nytt hus	Måndag 13/4 11.25 (fysiskt)
Boende 6	Tonåring	Man	Boende i nytt hus	Måndag 13/4 12.31 (fysiskt)
Hyresvärd	Medelålder	Kvinna	Nybyggnadschef Svenska Bostäder	Tisdag 14/4 kl. 9.00 (fysiskt)
Arkitekt	Pensionär	Man	Uppdragsansvarig	Onsdag 22/4 kl. 10.30 (digitalt)

Bilaga D

Boende i gamla huset	Hyresvärden	Arkitekten	Boende i nya huset	Spontanintervju
<i>Hur länge har du bott i kvarteret?</i> <i>Hur skulle du beskriva innergården innan förtätningen?</i> <i>Hur använder du innergården idag?</i> <i>Hur brukade du använda den?</i> <i>Upplever du att den tidigare gårdens funktion ersatts, saknas eller omformats?</i> <i>Har förtätningen inneburit att några funktioner förbättrats (t.ex.</i>	<i>Börja med att beskriva din roll i förvaltningen och på vilket sätt du har varit involverad i Plankan-projektet?</i> <i>Kan du berätta om bakgrunden till förtätningsprojektet i Plankan?</i> <i>Vilka behov, idéer eller problem låg bakom initiativet?</i> <i>Vilka mål formulerades i ett tidigt skede av projektet, och hur såg ni på deras betydelse för</i>	<i>Kan du börja med att beskriva Södergruppen Arkitekter som kontor och hur ni arbetar med stadsbyggnad och förtätning i befintliga miljöer?</i> <i>Vilken roll hade du personligen i Plankan-projektet, och hur var du involverad genom de olika skedena?</i> <i>Kan du berätta om bakgrunden till förtätningsprojektet i Plankan? Vilka behov, idéer eller problem låg bakom initiativet?</i> <i>Varför ansågs marken vara outnyttjad i relation till gällande</i>	<i>Hur länge har du bott här och hur fick du din bostad?</i> <i>Vad var viktigast för dig när du valde att flytta hit (läge, hyra, bostadens standard)?</i> <i>Hur skulle du beskriva innergården och hur använder du den i din vardag?</i> <i>Hur används gården främst av andra?</i> <i>Hur trivs du med att bo här, och</i>	<i>På vilket sätt och hur ofta använder du innergården idag?</i> <i>Vad tycker ni det finns för fördelar och nackdelar med förtätningen?</i>

belysning, gångvägar, service)? Har något försämrats (utsikt, solinstrålning, ljudnivåer, känsla av instängdhet)? Hur blev ni som bodde där sedan innan och under bygget kompenserade? - (Både fysiska och ekonomiska aspekter) Har kompensationen upplevts som tillräcklig? Hur påverkades du av byggprocessens störningar? Hur upplever du kommunikationen från hyresvärden? Tycker du att förtätningen gynnar området som helhet? Vilka andra för- och nackdelar ser du? Fanns det något som du hade velat se hända under omvandlingen eller i framtiden?	utformningen av Plankan? Hur såg beslutsprocessen ut, och vilka faktorer upplevde ni som särskilt avgörande för att projektet till slut kunde genomföras? På vilket sätt påverkade Plankans läge i Stockholms innerstad förutsättningarna för planering och genomförande av projektet? Vilka erfarenheter och lärdomar tar ni med er från projektet, både i relation till det som fungerade väl och det som var utmanande? Hur ser ni på Plankan i relation till framtida förtätningsprojekt? Finns det aspekter som ni menar skulle kunna fungera som inspiration, exempelvis i miljonprogramsområden? Hur resonerade ni kring balansen mellan en tätare bebyggelse och bevarandet / utvecklingen av grönytor, rekreation och sociala mötesplatser?	detaljplan - och hur resonerar ni kring yta som kvalitet i sig kontra något som behöver aktiveras? Vilka mål formulerades tidigt i projektet, och hur påverkade de den arkitektoniska utformningen? Fanns det mål som hamnade i konflikt med varandra - exempelvis täthet kontra boendekvalitet, grönytor eller sociala värden? Vilka delar av den ursprungliga fysiska miljön och dess funktioner ansåg ni vara särskilt viktiga att bevara, omtolka eller förändra? Hur såg beslutsprocessen ut, och vilka faktorer var avgörande för att projektet faktiskt kunde genomföras? På vilket sätt påverkade Plankans läge i Stockholms innerstad, och specifikt Hornstull, projektets förutsättningar? Vad tillför ytterligare bebyggelse i ett område som redan har en hög exploateringsgrad och är funktionsblandat? Hur förhåll ni er till idéer om trygghet, social kontroll och "ögon på gatan"? Tidigt fanns planer på kommersiella lokaler	hur upplever du tryggheten i kvarteret (dag/kväll, utformning, belysning)? Hur upplever du kontakten med grannarna, och spelar innergården någon roll för gemenskap eller möten? Upplever du att det är lättare att möta och skapa kontakt med boende i samma hus, eller finns det även en gemenskap med dem som bor i det andra huset? Hur upplever du ljus, ljud, insyn och känslan av rymd eller instängdhet i gården och bostaden? Finns det funktioner eller kvaliteter i gården eller området som fungerar särskilt bra idag - och något som saknas eller kunde varit bättre utformat? Upplever du att något har förbättrats genom nybyggnationen (t.ex. belysning, gångvägar, service)? Finns	
---	--	--	--	--

	<i>Hur upplever ni att förtätningen påverkat kvarterets struktur - både fysisk och funktionell?</i> <i>I vilken mån har projektet nått de mål ni satt upp från början?</i> <i>Vilka synpunkter framförde de boende och hur togs dessa tillvara?</i> <i>Hur resonerade ni kring de störningsmoment som uppstod under byggperioden?</i> <i>Hur resonerade ni kring kompensation för de kvaliteter som innergården tidigare tillhandahöll?</i> <i>Om du ser tillbaka på projektet som helhet - vad skulle du säga har varit det mest positiva med Plankan-projektet ?</i>	<i>och på att göra Kristinehovsgatan mer offentlig, med bänkar och vistelseytor</i> <i>Varför blev dessa delar inte av - och hur tror du att det påverkade projektets urbana och sociala potential?</i> <i>Hur resonerade ni kring balansen mellan en tätare bebyggelse och bevarandet eller utvecklingen av grön/fri-tyor, rekreation och sociala mötesplatser?</i> <i>Hur arbetade ni med kompensation för de kvaliteter innergården tidigare tillhandahöll, exempelvis i relation till ljus/ljud och vind -förhållanden, slitage samt ökat tryck på ytor?</i> <i>Hur mycket av gårdens miljö hade varit möjlig att förbättra utan ny bebyggelse av bostäder?</i> <i>Hur tog ni hänsyn till den befintliga infrastrukturen och att fler personer bor på en mindre yta, såsom problem med gemensamma system som vatten och varmvatten?</i> <i>Vilka synpunkter framförde de boende under processen, och hur togs dessa tillvara?</i> <i>I vilken mån anser du att projektet nått de mål</i>	<i>det något som enligt dig har försämrats?</i> <i>Hur upplever du hyran i relation till standarden, läget och vad området erbjuder? Känns det rimligt och "värt det"?</i> <i>Tycker du att förtätningen gynnar området som helhet? Vilka är de största för- respektive nackdelarna med att bo här?</i> <i>Finns det något du saknar idag eller något du skulle vilja förändra eller förbättra på gården eller i området framöver?</i>	
--	--	--	--	--

		<i>ni satte upp från början?</i> <i>Vilka begränsningar finns i att överföra liknande lösningar till andra sammanhang och hur ser du på Plankan som referens för framtida förtätningsprojekt,</i> <i>Vad ser du som det mest positiva med Plankan-projektet i efterhand - och finns det något ni hade gjort annorlunda idag eller gärna ses göra i framtiden?</i>		
--	--	--	--	--